

ธรรมราชา

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

ธรรมราชา

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จัดพิมพ์ถวายมุทิตาสักการะ แด่

พระเถรานุเถระผู้มีอุปการคุณ ผู้บริหารระดับสูง คณาจารย์

พระเจ้าหน้าที่ ศิษย์เก่า และนิสิตปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ได้รับพระราชทานสถาปนา เลื่อน และตั้งสมณศักดิ์

ในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา

๕ ธันวาคม ๒๕๕๗

ธรรมราชา

พระพรหมบัณฑิต

(ประยูร ธมฺมจิตฺโต ป.ธ.๙, พธ.บ.,Ph.D.)

พิมพ์พิเศษ : ๕ ธันวาคม ๒๕๕๗

ดำเนินการโดย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ปรึกษา : พระพรหมบัณฑิต, พระราชวรเมธี, พระราชวรมุนี,
พระศรีคัมภีรญาณ, พระสุวรรณเมธาภรณ์, พระเมธีธรรมาจารย์,
พระโสภณวชิราภรณ์, พระครูคัมภีร์ปัญญาวิกรม, พระมหาไพรัชน์ ธมฺมทีโป,
ผศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม

บรรณาธิการ : พระครูวินัยธรสุกรี สุจิตฺโต

กองบรรณาธิการ : พระมหาสมดี คุณธมฺโม,
นายสุชญา ศิริธัญภร, นายสมคิด น้ำเพชร, นายบุณยธร แสงโนรี

แบบปก/รูปเล่ม : สุปราณี อภัยแสน

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐
โทร. ๐๒ ๒๒๑ ๘๘๙๒, ๐๒ ๖๒๓ ๕๖๒๓ โทรสาร ๐๒ ๖๒๓ ๕๖๒๓

มุทิตาปรารภ

ในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ในวันศุกร์ที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๗ นี้ มีพระมหาเถรานุเถระ ผู้มีอุปการคุณต่อมหาวิทยาลัย ผู้บริหารระดับสูง คณาจารย์ พระเจ้าหน้าที่ ศิษย์เก่าและนิสิตปัจจุบัน ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับพระราชทานสถาปนา เลื่อน และตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นต่างๆ ดังมีรายนาม ต่อไปนี้

❖ สมเด็จพระราชาคณะ ชั้นสุพรรณบัฏ ❖

๑. พระพรหมเวที (สนิท ชวนปญฺโญ ป.ธ.๙,พธ.ด.กิตติ์) กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก หัวหน้าพระธรรมทูตสายที่ ๕ ประธานคณะกรรมการศูนย์ควบคุมการไปต่างประเทศสำหรับพระภิกษุสามเณร (ศ.ต.ภ.) และเจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยาราม เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์ เป็นสมเด็จพระราชาคณะ ชั้นสุพรรณบัฏ ที่ **สมเด็จพระพุฒาจารย์**

❖ พระราชาคณะเจ้าคณะรอง ชั้นหิรัญบัฏ ❖

๒. พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙,ราชบัณฑิต, พธ.ด.กิตติ์) เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร และหัวหน้าพระธรรมทูตสายที่ ๘ ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง ชั้นหิรัญบัฏ ที่ **พระมหาโพธิวงศาจารย์**

๓. พระธรรมเจดีย์ (ประกอบ ธมฺมเสฏฺโฐ ป.ธ.๙,Ph.D.,พธ.ด.กิตติ์) เจ้าคณะภาค ๑๓ และเจ้าอาวาสวัดกัลยาณมิตร เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง ชั้นหิรัญบัฏ ที่ **พระพรหมกวี**

๔. พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม ป.ธ.๙,Ph.D.,พธ.ม., พธ.ด.,ศศ.ด.กิตติ์) เจ้าคณะภาค ๑๕ และเจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง ชั้นหิรัญบัฏ ที่ **พระพรหมเวที**

๕. พระธรรมคุณาภรณ์ (พิมพ์ ญาณวีโร ป.ธ.๗,B.A.,M.A., พธ.ด.กิตติ์) รองเจ้าคณะภาค ๗ และเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง ชั้นหิรัญบัฏ ที่ **พระพรหมเสนาบดี**

❖ พระราชาคณะชั้นธรรม ❖

๖. พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อโนมปญฺโญ ป.ธ.๕,พธ.บ.,พธ.ม., พธ.ด.) เจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี และเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ **พระธรรมวิมลมุนี**

๗. พระเทพวรสิทธาจารย์ (ธงชัย สุวณฺณสิริ ป.ธ.๗,พธ.ด.กิตติ์) รองเจ้าคณะภาค ๗ และเจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยสุเทพ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ **พระธรรมเสนาบดี**

๘. พระเทพปริยัตยาจารย์ (จัด โกวิโท ป.ธ.๖) ที่ปรึกษาเจ้าคณะแขวงบางซื่อ และเจ้าอาวาสวัดสร้อยทอง เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ **พระธรรมปริยัติโสภณ**

๙. พระเทพมงคลรังษี (เฉลียว จิตปุญฺโญ พธ.ม.กิตติ์,พธ.ด.กิตติ์) เจ้าอาวาสวัดอรุณราชวราราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ **พระธรรมมงคลเจดีย์**

❖ พระราชาคณะชั้นเทพ ❖

๑๐. พระราชพิพัฒนโกศล (โกศล มหาวีโร พธ.ด.กิตติ์) เจ้าอาวาสวัดศรีสุดาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร และที่ปรึกษาอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ **พระเทพประสิทธิมนต์**

๑๑. พระราชวชิราภรณ์ (สีนวล ปญฺญาวชิโร ป.ธ.๙,พธ.ม.กิตติ์) เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ **พระเทพวีราภรณ์**

๑๒. พระราชภาวนาวราจารย์ วิ. (บุญมา ปุญฺญาภิรโต ป.ธ.๖, พธ.ด.กิตติ์) เจ้าคณะจังหวัดชัยภูมิ และเจ้าอาวาสวัดชัยภูมิพิทักษ์ อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ **พระเทพภาวนาวิกรม วิ.**

๑๓. พระราชปริยัตโยดม (โอภาส โอภาโส พธ.ด.กิตติ์, ศน.ด.กิตติ์) ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดลำปาง และเจ้าอาวาสวัดจองคำ อำเภองาว จังหวัดลำปาง ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ **พระเทพปริยัติมงคล**

๑๔. พระราชวรธรรมโกศล (แฉล้ม เขมปญฺโญ ป.ธ.๖) ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดสงขลา และเจ้าอาวาสวัดชัยมงคล อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ **พระเทพสุธรรมญาณ**

๑๕. พระราชธรรมาภรณ์ (บุญสม ชาตวิสุทฺธิ ป.ธ.๙) เจ้าคณะจังหวัดสมุทรปราการ และเจ้าอาวาสวัดกลางวรวิหาร อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ **พระเทพสมุทรมุนี**

๑๖. พระราชปัญญาโสภณ (สุรชัย สุรชโย ป.ธ.๗) รองเจ้าคณะภาค ๑๒ และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสระเกศ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ **พระเทพรัตนมุนี**

๑๗. พระราชธรรมวิเทศ (อมรวุฒิ อมโร ป.ธ.๓, พธ.ด.กิตติ์) เจ้าอาวาสวัดไทยลอสแองเจลิส ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ **พระเทพมงคลวิเทศ**

❖ พระราชาคณะชั้นราช ❖

๑๘. พระสิริชัยโสภณ (ณรงค์ ปภสฺสรวํโส ป.ธ.๔) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชสุรวาที**

๑๙. พระศรีสิทธิเมธี (นิมิต สิขรสุวณฺโณ ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสวัดสวนดอก อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชรัชมุนี**

๒๐. พระวิสุทธิพงษ์เมธี (ประสิทธิ์ ปริยตฺติธารี ป.ธ.๗,พธ.บ.) เจ้าคณะเขตบางบอน และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเศวตฉัตร เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชพิพัฒนโกศล**

๒๑. พระเกศีวิกรม (กอง ติกฺขวีโร ป.ธ.๖) เจ้าคณะอำเภอเมืองนครสวรรค์ และเจ้าอาวาสวัดโพธาราม อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชพุฒิเมธี**

๒๒. พระประสิทธิสุตคุณ (ฉลอง สุภาจาโร ป.ธ.๗,ศษ.บ., น.บ.) เลขานุการรองแม่กองธรรมสนามหลวง และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชธรรมาภรณ์**

๒๓. พระสิรินันทเมธี (พิชิตชัย อภิชโย ป.ธ.๗,พธ.บ.,อ.ม.) เลขานุการเจ้าคณะภาค ๓ และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบพิตรพิมุข เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชปัญญาโสภณ**

๒๔. พระกิตติสารมุนี (สมพงษ์ จิตฺวํโส ป.ธ.๔,ศษ.บ.,ศน.บ.,ศน.ม.) เจ้าอาวาสวัดชูจิตธรรมาราม อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชวัชราภรณ์**

๒๕. พระสุธีวราภรณ์ (ประดิษฐ์ จิตเมโธ ป.ธ.๙,พธ.ม.กิตติ์) รองเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี และเจ้าอาวาสวัดพระพุทธฉาย อำเภอเมืองสระบุรี จังหวัดสระบุรี ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชธีราภรณ์**

๒๖. พระอมรเวที (สุนทร สุนฺทรเมธี ป.ธ.๗,พธ.บ.,กศ.ม.) รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดตากฟ้า อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชปริยัติวิธาน**

๒๗. พระปริยัติวรากร (ทองสุข ฉนฺนธมฺโม ป.ธ.๕) เจ้าคณะแขวงบางพลัด-บางอ้อ เขต ๑ และเจ้าอาวาสวัดคฤหบดี เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชสิทธิมงคล**

๒๘. พระสุธีธรรมาภรณ์ (สุรเดช รกฺขิตญาโณ ป.ธ.๕.,ศน.ม.) เจ้าอาวาสวัดมหาพฤฒาราม เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชวชิราภรณ์**

๒๙. พระพิศาลศาสนกิจ (เยื้อน ขนฺติพโล) เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ และเจ้าอาวาสวัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร อำเภอบัวเชด จังหวัดสุรินทร์ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชวิสุทธิมุนี วิ.**

๓๐. พระบวรปริยัติกิจ (เพชร สุวิชาโน ป.ธ.๖) รองเจ้าคณะจังหวัดนครพนม และเจ้าอาวาสวัดสว่างสุวรรณาราม อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชสิริวัฒน์**

๓๑. พระภัทรธรรมสุธี (เปลี่ยน โชตฺยาวตฺโต ป.ธ.๔) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบุรณศิริมาตยาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชวินยาภรณ์**

๓๒. พระโสภณสุตาลังการ (ไสว สุขวโร ป.ธ.๔.,พธ.ม.) เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี และเจ้าอาวาสวัดบัวขวัญ อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชนันทมุนี**

๓๓. พระโสภณธรรมวาที (ธนันท์ชัย ขนฺติโก ป.ธ.๖.,พธ.บ.,รป.ม.) เจ้าคณะเขตพระโขนง-บางนา และเจ้าอาวาสวัดบางนานอก เขตบางนา กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชรัตนโสภณ**

๓๔. พระสุธีปริยัติธาดา (ชลอ ปิยาจาโร ป.ธ.๙) รองเจ้าคณะภาค ๓ และเจ้าอาวาสวัดธรรมามูล อำเภอเมืองชัยนาท จังหวัดชัยนาท ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชปริยัติสุธี**

๓๕. พระชินวงศเวที (อาชว์ อาชฺชวปเสฏฺโฐ ป.ธ.๗.,ศน.บ.) รักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร (ธ) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดตรีทศเทพ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ผู้ช่วยเลขานุการแม่กองธรรม และเลขานุการรองเจ้าคณะภาค ๑-๒-๓ และ ๑๒-๑๓ (ธ) ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชสารสุธี**

๓๖. พระวิสุทธิธรรมคณี (สมใจ ชินปุตฺโต ป.ธ.๕.,ศศ.ม.) เจ้าคณะจังหวัดภูเก็ต และเจ้าอาวาสวัดท่าเรือ อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชสิริมุนี**

๓๗. พระสุวรรณวรมุนี (ทองสุข สุขธมฺโม ป.ธ.๕.,พธ.บ.,M.A.,Ph.D.) รองเจ้าคณะแขวงคลองสาน และเจ้าอาวาสวัดทองธรรมชาติ เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชธรรมมุนี**

๓๘ พระสุธีพรหมคุณ (สวาท สุภาจาโร) เจ้าคณะจังหวัดนครนายก และเจ้าอาวาสวัดพราหมณี อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชพรหมคุณ**

๓๙. พระวิเทศธรรมรังษี (สุรศักดิ์ ชีวานนฺโท ป.ธ.๔,พธ.ด.กิตติ์) ประธานสงฆ์วัดไทยกรุงวอร์ชิงตัน ดี.ซี. ประเทศสหรัฐอเมริกา และประธานที่ปรึกษาสมัชชาสงฆ์ไทยในสหรัฐอเมริกา ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชมงคลรังษี**

๔๐. พระวิเทศธรรมกวี (ประเสริฐ กวิสฺสโร ป.ธ.๗.,B.A.,M.A.) ประธานสงฆ์วัดพุทธานุสรณ์ ประเทศสหรัฐอเมริกา และรองประธานสมัชชาสงฆ์ไทยในสหรัฐอเมริกา ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชธรรมวิเทศ**

๔๑. พระวิเทศโพธิคุณ (ผดุงพงษ์ สุวํโส ป.ธ.๔) เลขานุการเจ้าคณะใหญ่หนเหนือ และเจ้าอาวาสวัดปากน้ำญี่ปุ่น ประเทศญี่ปุ่น ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะ ชั้นราช ที่ **พระราชรัชวิเทศ**

❖ พระราชาคณะชั้นสามัญ ❖

๔๒. พระครูศีลพัฒนชัย (เบี้ย จนฺทสีโล) เจ้าคณะจังหวัดชัยนาท และเจ้าอาวาสวัดสระไม้แดง อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระชัยนาทมุนี**

๔๓. พระมหาจันทราวุฒิ วชิรเมธี ป.ธ.๙ รองเจ้าคณะจังหวัดพิจิตร และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดตะพานหิน อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระศรีวิกรมมุนี**

๔๔. พระมหาเชิดชัย กตปุญฺโญ ป.ธ.๙ รองเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิงวรวิหาร อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระเมธีวราภรณ์**

๔๕. พระมหานิมิตย์ ปณฺฑิตเสวี ป.ธ.๙ รองเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดศรีชมพูองค์ตื้อ อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระศรีญาณวงศ์**

๔๖. พระมหาวิมาน กนฺตสีโล ป.ธ.๘ รองเจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี และเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระศรีวิสุทธิมุนี**

๔๗. พระครูปริยัติกิจ (พรหมา พฺรหฺมจารี ป.ธ.๔) ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดมหาสารคาม และเจ้าอาวาสวัดกลาง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระมงคลปริยัติคุณ**

๔๘. พระครูวิมลกิตติสุนทร (วิชาญ กิตฺติปญฺโญ ป.ธ.๓) รองเจ้าคณะจังหวัดแพร่ และเจ้าอาวาสวัดพระธาตุช่อแฮ่ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระโกศัยเจติยานุรักษ์**

๔๙. พระครูโอภาสบุญวัฒน์ (แจ่ม กตปุญฺโญ) รองเจ้าคณะจังหวัดระยอง และเจ้าอาวาสวัดสำเภาทอง อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระญาณรังษี**

๕๐. พระครูสิริธรรมภาณี (เสน่ห์ จานสิริ) รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน (มจร) และเจ้าอาวาสวัดมิ่งเมือง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระสุนทรมุนี**

๕๑. พระครูสุทธิวรญาณ (คำปอน สุทฺธิญาโณ ศษ.บ.,ศษ.ม.) รองเจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา (ธ) และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทธจินดา อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระวินัยโมลี วิ.**

๕๒. พระครูโสภิตจันทสาร (ประเวศ จนฺทสาโร) รองเจ้าคณะจังหวัดบึงกาฬ และเจ้าอาวาสวัดไตรภูมิ อำเภอเซกา จังหวัดบึงกาฬ ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระบวรปริยัติกิจ**

๕๓. พระครูศรีปริยัตยากร (จิตติ สุภาจาโร ป.ธ.๗) เจ้าคณะอำเภอตะกั่วป่า และเจ้าอาวาสวัดพระธาตุคีรีเขต อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระสิริธรรมาจารย์**

๕๔. พระครูศรีกิตติสุนทร (วีระ มหาวีโร ป.ธ.๗,พธ.บ.,M.A.) เจ้าคณะอำเภอศรีสวัสดิ์ และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไชยชุมพลชนะสงคราม อำเภอเมืองกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระวิสุทธิพงษ์เมธี**

๕๕. พระครูกิตติสารสุมณฑ์ (สุพัฒน์ สุวฑฺฒโน ป.ธ.๔) เจ้าคณะอำเภอเมืองเลย (ธ) และเจ้าอาวาสวัดศรีสุทธาวาส อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็น พระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระภัทรธรรมสุธี**

๕๖. พระครูสังฆกิจโสภณ (ประวิทย์ อกิญฺจโน) เจ้าคณะจังหวัดปราจีนบุรี-จังหวัดสระแก้ว (ธ) และเจ้าอาวาสวัดหนองจรเข้ อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระปราจีนมุนี วิ.**

๕๗. พระครูบวรสิกขการ (บุญเสริม คมฺภีรปญฺโญ ป.ธ.๕,พธ.บ., พธ.ม.) เจ้าคณะแขวงบางยี่ขัน ผู้อำนวยการส่วนหอสมุดกลาง และเจ้าอาวาสวัดดาวดึงษาราม เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระสิริชัยโสภณ**

๕๘. พระมหาสนธ์ จิตธมฺโม ป.ธ.๙ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส (ธ) เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระอมราภิรักขิต**

๕๙. พระมหาประจักษ์ เขมกาโม ป.ธ.๙ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทราวาส (ธ) เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระกิตติสารมุนี**

๖๐. พระมหาวีระชัย ตนฺติปาโล ป.ธ.๙ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสามพระยา เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระศรีปริยัติดิลก**

๖๑. พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนฺตเสวี ป.ธ.๘) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพิชยญาติการาม เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระภาวนาพิศาลเมธี วิ.**

๖๒. พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ (เชิดชัย สีลสมฺปนฺโน ป.ธ.๗) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระกิตติสารสุธี**

๖๓. พระครูปลัดสัมพิพัฒนปัญญาจารย์ (วรัญญู วรญฺญู ป.ธ.๗, พธ.บ.,M.A.,Ph.D.) เลขานุการรองเจ้าคณะภาค ๔ และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระศรีสมโพธิ**

๖๔. พระครูสุนทรสิทธิการ (สุคนธ์ สุคนฺธโร ป.ธ.๓) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชสิทธาราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระพุทธพยากรณ์**

๖๕. พระครูปลัดสุวัฒนสมาธิคุณ (ภิรมย์ อคฺคาภิรโม) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ **พระโสภณธรรมวาที**

๖๖. พระครูพิบูลสมณวัตร (บุญมั่น ปุญฺญถิโร ป.๑-๒) เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธ) และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระอุดมสารโสภณ**

๖๗. พระครูปลัดสุวัฒนพุทธคุณ (บุญฤทธิ์ ปุญฺญธโร ธ.บ., ธ.ม.) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ **พระพิศิษฏ์วิหารการ**

๖๘. พระครูปลัดสุวัฒนมงคลคุณ (นุช รตนวิชโย) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสะแก อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระภาวนาประชานาถ วิ.**

๖๙. พระมหาจำนงค์ วรวฑฺฒโน ป.ธ.๙ เจ้าอาวาสวัดพังม่วง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ **พระศรีธรรมคุณาธาร**

๗๐. พระมหาอุ้น ปณฺฑิโต ป.ธ.๙ เจ้าอาวาสวัดใหญ่ศรีสุพรรณ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ **พระศรีสุธรรมเมธี**

๗๑. พระมหาสนั่น ยสชาโต ป.ธ.๙ เจ้าอาวาสวัดสังฆานุภาพ อำเภอโกสัมพีนคร จังหวัดกำแพงเพชร ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระศรีศากยวงศ์**

๗๒.พระมหาเชาว์ สารตฺถิโก ป.ธ.๗ เจ้าคณะตำบลดงใหญ่ และเจ้าอาวาสวัดศาลา อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ **พระพิศาลปริยัติการ**

๗๓. พระครูพิเศษเขมาจารย์ (เขียม เขมจาโร) เจ้าอาวาสวัดศรีสุวรรณ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระสุวรรณสุมงคล**

๗๔. พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรํสี) เจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระภาวนาเขมคุณ วิ.**

๗๕. พระครูสิทธิพัฒนาภรณ์ (กิจจา สุเมโธ) เจ้าคณะตำบลกระทุ่มแพ้ว และเจ้าอาวาสวัดกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ **พระสิทธิวีรานุวัตร**

๗๖. พระครูวิสุทธิปัญญาโสภณ (ประยูร สุทฺธิปญฺโญ) รองเจ้าคณะอำเภอพระนครศรีอยุธยา และเจ้าอาวาสวัดท่าการ้อง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน**

๗๗. พระมหาบุญทัม คุตฺตปญฺโญ ป.ธ.๙ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพุทธบูชา (ธ) เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ **พระสุธีวินยานุวัตร**

๗๘. พระครูปลัดสุวัฒนวชิรคุณ (มงคล มงฺคโล ป.ธ.๕) เจ้าอาวาสวัดนวมินทรราชูทิศ รัฐแมสซาชูเสตต์ ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระภาวนาวชิรวิเทศ วิ.**

๗๙. พระครูวิเทศพรหมคุณ (วินัย ปุญฺญญาโณ ป.ธ.๔,พธ.บ., M.A.,Ph.D,) เจ้าอาวาสวัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซน่า ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระวิเทศพรหมคุณ**

๘๐. พระครูวิเทศปัญญาภรณ์ (สมบุญ สมฺมาปุญฺโญ ป.ธ.๔, สพ.บ.,พธ.ม.) เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายแคลิฟอร์เนีย รัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ **พระวิเทศภาวนาจารย์ วิ.**

๘๑. พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สุเทพ อกิญฺจโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไทยมคธพุทธวิปัสสนา ประเทศอินเดีย ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระวิเทศโพธิคุณ**

๘๒. พระครูปลัดสุวัฒนธีรคุณ (ภูเบษ ฌานาภิญฺโญ วศ.บ.) เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายเบลเยี่ยม ประเทศเบลเยี่ยม ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระภาวนาธรรมวิเทศ วิ.**

๘๓. พระครูโสภิตจริยาภรณ์ (สุเทพ สจฺจธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดพุทธไทยเชตะวัน รัฐเซอร์รังงอร์ ประเทศมาเลเซีย ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ **พระโสภณจริยาภรณ์**

๘๔. พระครูวิเทศธรรมภาวนา (วิโรจน์ วิโรจโน พธ.ม.กิตติ์) เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายบาวาเรีย ประเทศเยอรมนี ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ **พระวิเทศภาวนาธรรม วิ.**

๘๕. พระครูปลัดสุวัฒนดิลกคุณ (บัณฑิต วรปญฺโญ ป.๑-๒) เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายไทเป ไต้หวัน ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ **พระวิเทศธรรมาภรณ์**

ด้วยปรารภเหตุอันเป็นมงคลนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดพิมพ์หนังสือเรื่อง "**ธรรมราชา**" ซึ่งเป็นผลงานปาฐกถาของพระเดชพระคุณพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต ป.ธ.๙, พธ.บ.,Ph.D.) ศาสตราจารย์ ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะภาค ๒ และเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ถวายเป็นมุทิตาสักการะแด่พระมหาเถรานุเถระผู้มีอุปการคุณ ผู้บริหารระดับสูง คณาจารย์ พระเจ้าหน้าที่ ศิษย์เก่าและนิสิตปัจจุบันของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อมอบเป็นธรรมบรรณาการแก่ศิษยานุศิษย์และท่านที่เคารพนับถือที่ให้เกียรติมาร่วมแสดงมุทิตาสักการะในโอกาสที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ครั้งนี้

ขอพรแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และอานิสงส์แห่งธรรมทานที่ทุกท่านได้มีส่วนร่วมกันบำเพ็ญแล้วนี้ จงมารวมกันเป็นตบะ เดชะ พลวปัจจัย คุ้มครองป้องกันรักษาให้พระมหาเถรานุเถระที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ ประจำปี ๒๕๕๗ และสาธุชนผู้ถวายการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาทุกท่าน จงเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระบวรพุทธศาสนา และเพียบพร้อมด้วยจตุรพิธพรชัย คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ ธรรมสารสมบัติ ตลอดกาลนาน เทอญ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ธรรมราชา

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

สารบัญ

ธรรมราชา*

***พระพรหมบัณฑิต** (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)*
ศาสตราจารย์, ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์

เรื่องที่กำหนดให้นำเสนอในโอกาสนี้คือเรื่อง**ธรรมราชา** คำสั้นๆ ที่มีความหมายกว้างขวางมาก เพราะธรรมราชาเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองการปกครองตามคติทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับการนำไปประยุกต์ใช้ในดินแดนที่นับถือพระพุทธศาสนาหลายแห่ง ดังนั้น แนวคิดเรื่องธรรมราชาจึงไม่เคยหยุดนิ่งเพราะมีการนำไปปรับใช้ให้เหมาะกับสภาพสังคมในยุคต่างๆ ตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าจนถึงปัจจุบัน เพื่อติดตามพัฒนาการของแนวคิดเรื่องธรรมราชาให้ตลอดสาย เราจึงจำเป็นต้องดูบริบททางสังคมประกอบการศึกษาความหมายของคำว่า "**ราชา**" "**ธรรมราชา**" และ "**สุโขทัยธรรมราชา**" ว่าคำทั้งสามนี้มีความเป็นมาอย่างไรและมีการคลี่คลายขยายตัวไปตามยุคตามสมัยอย่างไรบ้าง

คำที่สามคือ "สุโขทัยธรรมราชา" นั้นเป็นสร้อยพระนามของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ พระนามของพระองค์เป็นชื่อของสถาบันพระปกเกล้าผู้เป็นเจ้าภาพของงานนี้

---

[*] เรียบเรียงจากปาฐกถานำ แสดง ณ ห้องคอนเวนชั่นเซ็นเตอร์ โรงแรมรามาการ์เด้นส์ เนื่องในการประชุมวิชาการของสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ ๑๕ ประจำปี ๒๕๕๖ **เมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗ ในโอกาสเฉลิมฉลอง ๑๒๐ ปี พระบรมราชสมภพพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว**

ราชาคือผู้สร้างความยินดีพอใจให้ประชาชน

เรื่องราวความเป็นมาของคำว่า "ราชา" ปรากฏอยู่ในพระสูตรที่มีชื่อว่า **อัคคัญญสูตร**[๑] ซึ่งนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นหนังสือว่าด้วยต้นกำเนิดของโลก (The Book of Genesis) ตามคติทางพระพุทธศาสนา ผู้ที่ประสงค์จะเรียนรู้เรื่องการก่อกำเนิดของโลกและกำเนิดของมนุษย์คนแรกในโลกตามคติทางพระพุทธศาสนาควรศึกษาอัคคัญญสูตร พระสูตรนี้พูดถึงการก่อกำเนิดของโลกและต้นกำเนิดของมนุษย์ด้วยมุมมองแบบทฤษฎีวิวัฒนาการคือไม่มีเรื่องพระพรหมหรือพระเจ้าสร้างโลกเข้ามาเกี่ยวข้องเหมือนอย่างที่พบในศาสนาเทวนิยมแต่อย่างใด

อัคคัญญสูตรกล่าวถึงชุมชนบรรพกาลที่มีจำนวนคนเพิ่มมากขึ้นปัญหาเรื่องการขาดแคลนอาหารก็ตามมา ในเบื้องต้นแต่ละครอบครัวแบ่งกันเก็บเกี่ยวข้าวสาลีที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมาบริโภคเท่าที่จำเป็นโดยไม่มีการสะสมส่วนเกิน นั่นคือพวกเขาเก็บเกี่ยวข้าวสาลีเฉพาะเวลาที่ต้องการบริโภคเท่านั้น ข้าวสาลีตามธรรมชาติจึงเพียงพอสำหรับทุกคน ต่อมาคนบางพวกเกิดความโลภมากได้สะสมข้าวสาลีไว้เกินความต้องการทำให้ข้าวสาลีของกลางขาดแคลนจึงต้องมีการตกลงแบ่งปันที่ดินให้แต่ละครอบครัวปลูกข้าวสาลีกันเอง แต่ก็เกิดกรณีพิพาทแย่งสิทธิในที่ดินทำกินบ้าง มีการขโมยข้าวสาลี

---

[๑] ที.ปา. ๑๑/๕๑/๘๗.

ของกันและกันบ้าง สมาชิกของชุมชนจึงตกลงกันว่าจะคัดเลือกผู้ปกครองขึ้นมาคนหนึ่งให้ทำหน้าที่กำกับดูแลไม่ให้เกิดการทะเลาะวิวาทและช่วยยุติกรณีพิพาทที่เกิดขึ้นโดยยินดีแบ่งปันผลประโยชน์เป็นค่าตอบแทนแก่ผู้ปกครองนั้น ข้อตกลงนี้คือจุดเริ่มต้นของการเกิดชนชั้นปกครองที่เรียกว่า**วรรณะกษัตริย์** บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกให้ทำหน้าที่ปกครองเป็นคนแรกเรียกว่า**พระมหาสมมติราช** หมายถึงผู้ที่มหาชนคัดเลือกมาให้ทำหน้าที่ปกครองเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคม ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า *"เพราะเป็นผู้ที่มหาชนสมมติ คำว่า พระมหาสมมติ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับแรก"*[๒]

โดยนัยนี้ ผู้ปกครองนี้ย่อมมีหน้าที่ในการแบ่งปันที่ทำนาและมีอำนาจกำกับดูแลสิทธิในที่ทำกินให้กับประชาชน เนื่องจากเป็นใหญ่ในที่ทำนา(เขตตะ) เขาจึงได้ชื่อว่า**ขัตติยะ**หรือ**กษัตริย์** ดังพุทธพจน์ที่ว่า *"เพราะเป็นใหญ่ยิ่งแห่งที่นาทั้งหลาย ดังนี้แล คำว่ากษัตริย์ กษัตริย์ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับที่สอง"*[๓] คำว่ากษัตริย์นี้มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า "พระเจ้าแผ่นดิน" ในภาษาไทย

ผู้ที่ได้รับเลือกเป็นกษัตริย์ต้องทำหน้าที่แบ่งปันที่ดินทำกินโดยไม่มีอคติหรือความลำเอียงและต้องรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคมด้วยความยุติธรรมจนผู้ใต้ปกครองเกิดความยินดีพอใจในการปฏิบัติหน้าที่ของเขา ด้วยเหตุนี้ผู้ปกครองจึงได้อีกชื่อหนึ่งว่า

---

[๒] ที.ปา. ๑๑/๖๓/๑๐๒.

[๓] ที.ปา. ๑๑/๖๓/๑๐๒.

ราชา แปลว่าผู้สร้างความยินดีพอใจให้กับประชาชน ดังพระบาลีที่ว่า *"ธมฺเมน ปเร รญฺเชตีติ โข ... ราชา"* แปลว่า *"ชื่อว่าราชาเพราะเป็นผู้ทำให้คนเหล่าอื่นยินดีพอใจโดยธรรม"*[๔] อรรถกถาแห่งจักกวัตติสูตรอธิบายว่า คำว่า ราชา หมายถึงผู้ทำให้ประชาชนยินดีพอใจโดยธรรม คือสังคหวัตถุ ๔ ประการ[๕]

อัคคัญญสูตรได้แสดงให้เห็นว่าการเกิดขึ้นครั้งแรกของระบบวรรณะเป็นผลจากการแบ่งหน้าที่กันทำของมนุษย์ในชุมชนบรรพกาล มนุษย์นี่แหละสร้างระบบชนชั้นวรรณะขึ้นมา ไม่ใช่พระพรหมเป็นผู้สร้างระบบวรรณะดังที่ศาสนาพราหมณ์สอนไว้

ศาสนาพราหมณ์สอนว่า พระพรหมเป็นผู้สร้างโลกและสร้างมนุษย์ เมื่อสร้างมนุษย์ขึ้นมานั้น พระพรหมได้กำหนดให้มนุษย์สังกัดวรรณะที่ต่างกันมาตั้งแต่เกิด ดังนี้[๖]

ผู้ที่เกิดในวรรณะพราหมณ์ออกมาจากปากของพระพรหม จึงมีหน้าที่ศึกษาและสอนคัมภีร์พระเวท

ผู้ที่เกิดในวรรณะกษัตริย์เกิดมาจากแขนของพระพรหม จึงมีหน้าที่ปกครองคนในวรรณะอื่นๆ

ผู้ที่เกิดในวรรณะแพศย์ออกมาจากต้นขาของพระพรหม จึงมีหน้าที่ประกอบอาชีพการงาน

---

[๔] ที.ปา. ๑๑/๖๓/๑๐๒.

[๕] องฺ.อ. ๒/๑๒๑; ที.ปา.อ. ๓/๕๔.

[๖] George Bühler, "The Laws of Manu", *Sacred Books of the East, Volume 25,* Chapter I nos. 87-91.

ผู้ที่เกิดในวรรณะศูทรออกมาจากเท้าของพระพรหมจึงมีหน้าที่รับใช้คนในสามวรรณะข้างต้น

หลักศาสนาพราหมณ์กำหนดว่าคนเราเกิดมาในวรรณะใดก็ต้องเป็นคนในวรรณะนั้นไปตลอดชีวิตเพราะเป็นสิ่งที่พระพรหมลิขิต คือกำหนดชะตาชีวิตไว้อย่างนั้น การเปลี่ยนวรรณะจึงเป็นไปไม่ได้ การแต่งงานข้ามวรรณะก็จะทำให้วรรณะไม่บริสุทธิ์ คนทั่วไปจะรู้ว่าใครสังกัดวรรณะอะไรก็ดูกันที่โคตรคือนามสกุล แต่ละวรรณะจะมีหน้าที่ประจำวรรณะเรียกว่า**วรรณธรรม** เช่น พราหมณ์มีหน้าที่สอนพระเวท กษัตริย์มีหน้าที่ปกครองและดูแลรักษาระบบวรรณะไม่ให้เสื่อมสลาย วรรณะกษัตริย์ไม่ได้เกิดขึ้นโดยการสมมติหรือการคัดเลือกของประชาชน แต่เกิดจากการสร้างของพระพรหม หมายความว่าคนเราเป็นกษัตริย์โดยชาติกำเนิด ใครเป็นกษัตริย์ก็ต้องเป็นกษัตริย์ไปตลอดชีวิต กษัตริย์ต้องปกครองบ้านเมืองไปตามธรรมคือหน้าที่ประจำวรรณะกษัตริย์ที่พระพรหมกำหนดไว้แล้วในคัมภีร์ที่ชื่อว่ามนูธรรมศาสตร์

แนวคิดเรื่องกษัตริย์ในพระพุทธศาสนาแตกต่างจากเรื่องระบบวรรณะกษัตริย์ในศาสนาพราหมณ์ อัคคัญญสูตรยืนยันว่า ระบบวรรณะไม่ได้เกิดจากการสร้างของพระพรหม มนุษย์ต่างหากสร้างระบบวรรณะขึ้นมาเอง ดังนั้น มนุษย์จึงสามารถเลิกล้มระบบวรรณะได้และสามารถเปลี่ยนวรรณะด้วยการกระทำของตน กล่าวคือ มนุษย์จะเป็นคนวรรณะสูงหรือวรรณะต่ำก็เพราะกรรมคือการกระทำไม่ใช่

เพราะเกิดในวรรณะสูงหรือวรรณะต่ำ ดังพุทธพจน์ที่ว่า *"บุคคลไม่ได้เป็นคนถ่อยเพราะชาติกำเนิด ไม่ได้เป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิด แต่เป็นคนถ่อยก็เพราะกรรม เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม"*[๗] *"กรรมย่อมจำแนกประเภทของสัตว์โลกให้เลวและประณีตต่างกันไป"*[๘] ในทำนองเดียวกัน มนุษย์ไม่ได้เป็นกษัตริย์เพราะชาติกำเนิด แต่เป็นกษัตริย์เพราะกรรมคือการกระทำ ถ้าทำกรรมดีคือปฏิบัติหน้าที่โดยธรรมก็เป็นกษัตริย์ที่ดี ถ้าทำกรรมไม่ดีคือปฏิบัติหน้าที่โดยอธรรมก็เป็นกษัตริย์ที่ไม่ดี กษัตริย์ที่ปฏิบัติหน้าที่โดยธรรมและเป็นกษัตริย์ที่ดีเรียกว่า **ธรรมราชา**

ธรรมราชาคือกษัตริย์ผู้ทรงธรรมและเป็นธรรมาธิปไตย

ธรรมราชาเป็นกษัตริย์ในอุดมคติของพระพุทธศาสนา แนวคิดเรื่องธรรมราชาปรากฏอยู่ในจักกวัตติสูตร[๙] ในพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่า *"พระเจ้าจักรพรรดิ เป็นผู้ทรงธรรม เป็น**ธรรมราชา** เป็นใหญ่ในแผ่นดิน มีมหาสมุทรทั้งสี่ล้อมรอบ เป็นผู้พิชิต"*[๑๐] พระภิกษุรูปหนึ่งทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เมื่อพระราชาเป็นใหญ่ในแผ่นดินแล้วจะมีอะไร

---

[๗] ขุ.สุ. ๒๕/๓๐๖/๓๕๒.

[๘] ม.อุ.๑๔/๓๘๕/๕๙๖.

[๙] มีจักกวัตติสูตรอยู่ ๓ แห่งในพระไตรปิฎกคือ ที.ปา.๑๑/๓๓/๖๒;สํ.ม.๑๙/๕๐๕/๑๓๘;องฺ.ติก.๒๐/๔๕๓/๑๓๘.

[๑๐] ที.ปา.๑๑/๓๔/๖๒.

ยิ่งใหญ่ไปกว่าพระราชาหรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ธรรมเป็นสิ่งที่ใหญ่กว่าพระราชา[๑๑]

คำถามนี้เกี่ยวข้องกับขอบเขตการใช้พระราชอำนาจของพระราชา กล่าวคือ เมื่อพระราชามีพระราชอำนาจมากที่สุดในแผ่นดิน อะไรเล่าจะเป็นเครื่องกำกับการใช้พระราชอำนาจมิให้เกินเลยไปจนกลายเป็นทรราช คำตอบของพระพุทธเจ้าก็คือว่า ธรรมเป็นเครื่องกำกับการใช้พระราชอำนาจของพระราชา พระราชาทรงใช้พระราชอำนาจภายในกรอบของธรรม นั่นคือ ราชธรรมกำกับการใช้พระราชอำนาจ

โดยนัยนี้ คำว่า ธรรมราชา มีความหมาย ๒ อย่าง ดังนี้

๑. คำว่าธรรมราชาหมายถึง "**ผู้มีธรรมเป็นราชา**" หมายถึงพระราชาผู้ถือธรรมเป็นใหญ่คือเป็นธรรมาธิปไตย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปว่า *"พระราชาทรงอาศัยธรรมนั่นเอง สักการะธรรม เคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด เป็นธรรมาธิปไตย"*[๑๒]

๒. คำว่าธรรมราชาหมายถึง**ธรรมิกราช**คือพระราชาผู้ทรงธรรมหรือประพฤติราชธรรมเพื่อสร้างความยินดีพอใจแก่ประชาชนใต้ปกครอง คำถามที่ตามมาก็คือว่า ราชธรรมที่ทรงประพฤติปฏิบัตินั้นคืออะไร คำตอบที่ประมวลมาจากอรรถกถาจักกวัตติสูตรก็คือว่า ราชธรรมหมายถึง กุศลกรรมบถ ๑๐ จักรวรรดิวัตร ๕ และราชสังคหวัตถุ ๔[๑๓]

---

[๑๑] องฺ.ติก.๒๐/๔๕๓/๑๓๘.

[๑๒] ที.ปา.๑๑/๓๕/๖๕.

[๑๓] องฺ.อ. ๒/๑๒๑; ที.ปา.อ. ๓/๕๔.

รวมความว่า ธรรมราชาหมายถึงกษัตริย์ผู้มีธรรมเป็นราชาคือผู้ถือธรรมเป็นใหญ่เป็น**ธรรมาธิปไตย** และเป็น**ธรรมิกราช**คือพระราชาผู้ทรงธรรมหรือประพฤติราชธรรม ราชธรรมที่ทรงประพฤตินั้นคือจริยธรรม หมายถึงหน้าที่ที่ควรประพฤติปฏิบัติ ธรรมราชาที่แท้จริงทรงปฏิบัติราชธรรมคือทำหน้าที่อย่างเต็มกำลังความสามารถโดยไม่บกพร่องต่อหน้าที่ ไม่ละทิ้งหน้าที่และไม่ทุจริตต่อหน้าที่ ดังพุทธภาษิตที่ว่า *"ธมฺมญฺจเร สุจริตํ ควรปฏิบัติหน้าที่ให้สุจริต"* [๑๔] ราชธรรมที่พระราชาต้องประพฤติปฏิบัติอย่างเต็มที่คือกุศลกรรมบถ จักรวรรดิวัตรและราชสังคหวัตถุ

กุศลกรรมบถ หมายถึงวิธีทำความดี ๑๐ ประการ แบ่งเป็นวิธีทำความดีทางกาย ๓ ประการ วิธีทำความดีทางวาจา ๔ ประการ และวิธีทำความดีทางใจ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้ [๑๕]

วิธีทำความดีทางกาย ๓ ประการ ได้แก่ งดเว้นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต งดเว้นการลักขโมย งดเว้นการประพฤติผิดในกาม นี่คือสามข้อแรกของศีล ๕

วิธีทำความดีทางวาจา ๔ ประการ ได้แก่ งดเว้นการพูดเท็จ งดเว้นการพูดส่อเสียด งดเว้นการพูดคำหยาบ งดเว้นการพูดเพ้อเจ้อ จะเห็นได้ว่าการงดเว้นการพูดเท็จเป็นข้อที่ ๔ ของศีล ๕

---

[๑๔] ขุ.ธ. ๒๕/๒๓/๓๘.

[๑๕] ที.ปา.๑๑/๓๖๐/๒๘๔.

วิธีทำความดีทางใจ ๓ ประการ ได้แก่ ความไม่คิดโลภมากอยากได้ของเขา ความไม่คิดพยาบาทปองร้ายผู้อื่น ความเห็นชอบถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการเหล่านี้เป็นข้อปฏิบัติในทำนองเดียวกันกับศีล ๕ เพียงแต่เพิ่มวิธีทำความดีทางใจ ๓ ประการเข้าไปด้วย

กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการซึ่งครอบคลุมศีล ๕ ไว้ด้วยนั้นจัดเป็นธรรมเครื่องกำกับการใช้พระราชอำนาจของพระราชา ถ้าไม่มีธรรมเป็นเครื่องกำกับ พระราชาอาจหลงอำนาจและใช้อำนาจไปในทางสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่นเพราะมีพุทธภาษิตว่า *"วโส อิสฺสริยํ โลเก อำนาจเป็นใหญ่ในโลก"*[๑๖] ลอร์ด แอกตันกล่าวว่า *"อำนาจมักทำคนให้เสียคน อำนาจเต็มที่มักทำให้คนเสียคนได้เต็มที่ ผู้ยิ่งใหญ่ส่วนมากจึงมักจะเป็นคนเลว"*[๑๗]

กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการย่อมช่วยกำกับการใช้พระราชอำนาจไม่ให้เป็นไปในทางที่ผิด ส่วนจักรวรรดิวัตรและสังคหวัตถุช่วยให้พระราชาใช้พระราชอำนาจไปในทางที่สร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชนใต้ปกครอง

---

[๑๖] สํ.ส.๑๕/๒๑๒/๖๐.

[๑๗] "Letter to Bishop Mandell Creighton, April 5, 1887." published in *Historical Essays and Studies,* edited by J. N. Figgis and R. V. Laurence (London: Macmillan, 1907)

จักรวรรดิวัตรหมายถึงหลักการปฏิบัติหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิ พระราชาและนักปกครองมี ๑๒ ประการ [๑๘] ซึ่งอาจสรุปเหลือ ๕ ประการ [๑๙] ดังต่อไปนี้

๑. ธรรมาธิปไตย ยึดถือธรรมเป็นใหญ่ หมายความว่า ธรรมราชาทรงถือธรรมเป็นราชาคือเป็นใหญ่เหนือพระองค์ นั่นคือใช้ราชธรรมกำกับการใช้พระราชอำนาจ ธรรมราชาทรงแสดงความเป็นธรรมาธิปไตยด้วยการเคารพนับถือบูชายำเกรงธรรม ยึดธรรมเป็นหลัก เป็นธรรมธวัชคือมีธรรมเป็นธงชัย กล่าวโดยสรุปก็คือธรรมราชาทรงใช้ธรรมเป็นเครื่องมือในการปกครองบ้านเมือง นั่นคือ ทรงอาศัยธรรมเป็นกรอบนโยบายในการปกครองและทรงยึดธรรมเป็นธงชัยคือทรงประกาศสั่งสอนธรรมทั้งโดยตรงและโดยอ้อมเพื่อให้ประชาชนยอมรับและปฏิบัติธรรมนั้นอันจะส่งผลให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองเกิดสันติสุข

๒. ธรรมิการักขา จัดการรักษาอันชอบธรรมแก่ประชาชน ๗ ประเภท เช่น เจ้านายเชื้อพระวงศ์ มุขอำมาตย์มนตรี เสนาข้าราชบริพาร สมณะชีพราหมณ์ พสกนิกรทั่วไป และการรักษาอันชอบธรรมที่จัดให้แก่สัตว์ต่าง ๆ อีก ๑ ประเภท รวมการรักษาอันชอบธรรมทั้งหมดมี ๘ ประเภท ซึ่งทำให้จักรวรรดิวัตรข้อธรรมิการักขานี้ขยายออกไปเป็น ๘ ข้อตามประเภทของมนุษย์และสัตว์ที่ได้รับการรักษาคุ้มครอง เมื่อรวม

---

[๑๘] ที.ปา.๑๑/๓๕/๖๕.

[๑๙] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๔๘ หน้า ๒๕๐-๒๕๒.

ธรรมิการักขาทั้ง ๘ ข้อนี้เข้ากับจักรวรรดิวัตรอีก ๔ ข้อที่เหลือก็ทำให้จักรวรรดิวัตรมี ๑๒ ข้อ แต่ในที่นี้เราสรุปธรรมิการักขาทั้ง ๘ ข้อเหลือเพียงข้อเดียวคือข้อ ๒ นี้เท่านั้น เมื่อรวมเข้ากับจักรวรรดิวัตรอีก ๔ ข้อที่เหลือก็จะได้จักรวรรดิวัตรทั้งหมด ๕ ข้อ

๓. อธรรมการนิเสธนา จัดการป้องกันปราบปรามและแก้ไขมิให้เรื่องเลวร้ายเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง นั่นคือธรรมราชาทรงทำหน้าที่คุ้มครองป้องกันประชาชนจากอาชญากรรมต่างๆ และทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาตุลาการเมื่อเกิดคดีความเพื่อผดุงความยุติธรรมในสังคม

๔. ธนานุประทาน จัดหาทรัพย์ให้ประชาชนได้กินดีอยู่ดีมีสุขไม่มีความยากจนข้นแค้นในแผ่นดิน

๕. ปริปุจฉา มีการปรึกษาหารือสมณะชีพราหมณ์และนักปราชญ์ราชบัณฑิตเพื่อแสวงหาวิธีการที่เหมาะสมสำหรับปกครองบ้านเมือง

การปฏิบัติธรรมคือจักรวรรดิวัตรดังกล่าวมานี้ทำให้ธรรมราชาเป็นผู้ถือธรรมเป็นใหญ่และปกครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อสร้างความยินดีพอใจแก่ประชาชนใต้ปกครอง นอกจากนี้ ธรรมราชาทรงเป็นใหญ่โดยธรรม ทรงชนะโดยธรรม ไม่ใช้อาวุธปราบปรามผู้อื่นเพื่อให้ได้มาซึ่งพระราชอำนาจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในจักกวัตติสูตรว่า *"พระองค์* ***ทรงชนะโดยธรรม*** *(ธมฺเมน อภิวิชิย) มิต้องใช้อาชญา มิต้องใช้ศาสตราครอบครองแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่ล้อมรอบ"*[๒๐] พุทธพจน์นี้เป็นที่มาของนโยบาย "**ธรรมวิชัย**" ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

---

[๒๐] ที.ปา.๑๑/๓๔/๖๓.

โดยทั่วไป สังคหวัตถุหมายถึงหลักการผูกใจคนมี ๔ ประการ คือ[๒๑]

๑. **ทาน** การให้ปัน

๒. **ปิยวาจา** การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน

๓. **อัตถจริยา** การบำเพ็ญประโยชน์

๔. **สมานัตตตา** การวางตนพอดี

ข้อธรรมสำหรับให้พระราชาประพฤติปฏิบัติเพื่อสร้างความยินดีพอใจแก่ประชาชน ไม่ใช่สังคหวัตถุที่กล่าวมานี้ แต่เป็นข้อธรรมอีกชุดหนึ่งเรียกว่า ราชสังคหวัตถุ ซึ่งหมายถึงหลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชา พระพุทธเจ้าทรงแสดงข้อธรรมนี้ไว้ในยัญญสูตร[๒๒] ดังต่อไปนี้

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงพระสุบินหรือฝันร้ายแล้วตรัสถามพราหมณ์ปุโรหิตให้พยากรณ์ความฝันนั้น ปุโรหิตพยากรณ์ว่า พระสุบินนี้เป็นลางร้ายบอกเหตุว่าจะมีเภทภัยแก่ราชบัลลังก์และพระชนม์ชีพของพระองค์ เขาได้ทูลแนะนำพระเจ้าปเสนทิโกศลให้ประกอบพิธีบูชามหายัญ พระองค์ทรงเห็นด้วยกับคำแนะนำนี้และตรัสสั่งให้เตรียมประกอบพิธีบูชามหายัญด้วยการจับโคผู้ ๕๐๐ ตัว ลูกโคผู้ ๕๐๐ ตัว ลูกโคตัวเมีย ๕๐๐ ตัว แพะ ๕๐๐ ตัว แกะ ๕๐๐ ตัว รวมทั้งทาสและกรรมกรอีกจำนวนมากไปผูกไว้ที่หลักเพื่อฆ่าบูชายัญตามพิธี

---

[๒๑] ที.ปา.๑๑/๑๔๐/๑๖๗.

[๒๒] สํ.ส.๑๕/๓๔๙/๑๐๙.

พราหมณ์ เสียงร้องไห้ของมนุษย์และเสียงร้องของสัตว์ดังระงมไปทั่ว พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วตรัสว่า

"มหายัญที่มีการตระเตรียมมาก มีการฆ่าแพะ แกะ โค และสัตว์ชนิดต่างๆ คือ อัสสเมธะ ปุริสเมธะ สัมมาปาสะ วาชเปยยะ นิรัคคฬะ มหายัญเหล่านั้น เป็นยัญไม่มีผลมาก เพราะพระพุทธเจ้าเป็นต้น ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ผู้ดำเนินปฏิปทาอันชอบ ย่อมไม่เข้าไปใกล้ยัญนั้น"[๒๓]

ในสมัยพระพุทธเจ้า ศาสนาพราหมณ์สอนให้พระราชาผู้แสวงหาพระราชอำนาจและความมั่นคงแห่งราชบัลลังก์ต้องทำการบูชามหายัญ ๕ ประการซึ่งมีการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นส่วนสำคัญ ดังต่อไปนี้[๒๔]

๑. อัสสเมธะ การบูชายัญที่มีการฆ่าม้าเป็นส่วนสำคัญ ยัญนี้รวมหมายถึงยัญที่บูชาด้วยสมบัติทุกอย่าง เว้นที่ดินและคน มีการตั้งเสายัญ ๒๑ เสา สำหรับผูกปศุสัตว์ที่จะต้องฆ่าประมาณ ๕๙๗ ชนิด

๒. ปุริสเมธะ การบูชายัญที่มีการฆ่าคนเป็นส่วนสำคัญ เป็นยัญที่บูชาด้วยสมบัติต่างๆ เช่นเดียวกับอัสสเมธะ แต่รวมการบูชาด้วยที่ดินเข้าด้วย

๓. สัมมาปาสะ การบูชายัญบนแท่นบูชาสำหรับผูกสัตว์ที่สร้างขึ้นในบริเวณที่เขาขว้างท่อนไม้สำหรับต้อนสัตว์ขึ้นไปแล้วตกลงมา นั่นคือ ท่อนไม้ตกลงมาตรงไหนก็สร้างแท่นบูชายัญตรงนั้น

---

[๒๓] สํ.ส.๑๕/๓๕๑/๑๑๐.

[๒๔] สํ.ส. อ. ๑/๑๙๘-๑๙๙.

๔. วาชเปยยะ การบูชายัญที่มีการดื่มวาชะคือเนยใสและน้ำผึ้งเป็นส่วนสำคัญ ยัญนี้มีการฆ่าสัตว์อีก ๑๗ ตัว

๕. นิรัคคฬะ การบูชายัญที่ไม่มีลิ่มสลัก คือไม่มีขีดจำกัด หมายถึงยัญที่ไม่ต้องมีเสาสำหรับบูชายัญ โดยมีการทำพิธีเช่นเดียวกับอัสสเมธะ แต่บูชาด้วยสมบัติทุกอย่าง ไม่มียกเว้น จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สรรพเมธะ หมายถึงการบูชายัญด้วยของทุกอย่าง

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พระราชาทั้งหลายเลิกการทำพิธีบูชามหายัญซึ่งมีการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นส่วนสำคัญแล้วหันมาทำการบูชายัญด้วยการทำการสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชน ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ส่วนยัญใด มีการตระเตรียมน้อย ไม่มีการฆ่าแพะ แกะ โค และสัตว์ชนิดต่างๆ ซึ่งบุคคลบูชาสืบตระกูลทุกเมื่อ พระพุทธเจ้าเป็นต้นผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ผู้ดำเนินปฏิปทาอันชอบ ย่อมเข้าไปใกล้ยัญนั้น”[๒๕]

การบูชายัญในความหมายใหม่ที่ว่านี้เรียกว่า ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการที่พระราชาจะต้องปฏิบัติเพื่อสงเคราะห์ประชาชน ดังต่อไปนี้[๒๖]

๑. สัสสเมธะ ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร คือส่งเสริมการเกษตรและการกระตุ้นเศรษฐกิจ โดยเรียกเก็บภาษีแต่น้อย

---

[๒๕] สํ.ส.๑๕/๓๕๑/๑๑๐-๑๑๑.

[๒๖] สํ.ส. อ. ๑/๑๙๗-๑๙๘.

๒. ปุริสเมธะ ความฉลาดในการใช้คนปฏิบัติราชการทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน โดยจ่ายเงินเดือนค่าตอบแทนอย่างเพียงพอ

๓. สัมมาปาสะ ความมีอัธยาศัยดีดุจบ่วงคล้องใจประชาชน คือรู้จักผูกใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้คนจนกู้ยืมเงินไปลงทุนทำกิจการต่างๆ โดยไม่คิดดอกเบี้ยเป็นเวลา ๓ ปี

๔. วาชเปยยะ ความมีปิยวาจาคือรู้จักพูดจาไพเราะอ่อนหวานใช้คำสุภาพนุ่มนวลอันเป็นที่ตั้งแห่งความสมัครสมานสามัคคี

เมื่อพระราชาสงเคราะห์ประชาชนด้วยราชสังคหวัตถุ ๔ ประการเหล่านี้ บ้านเมืองของพระองค์ย่อมเจริญมั่งคั่ง มีข้าวน้ำบริบูรณ์ปราศจากโจรผู้ร้าย ประชาชนอยู่กันด้วยความสุขสงบปลอดภัย บ้านเรือนไม่จำเป็นต้องปิดประตูใส่กลอนเพื่อป้องกันโจรผู้ร้ายแต่อย่างใด บ้านเรือนเช่นนี้เรียกว่า **นิรัคคฬะ** หมายถึงไม่ต้องลงกลอนประตู ซึ่งเป็นผลมาจากราชสังคหวัตถุ ๔ ข้างต้น ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงไม่นับนิรัคคฬะนี้เข้าในราชสังคหวัตถุ

พระเจ้าอโศกมหาราชคือธรรมราชาต้นแบบ

การปฏิบัติธรรมคือกุศลกรรมบถ จักรวรรดิวัตรและราชสังคหวัตถุดังกล่าวมานี้ทำให้ผู้ปกครองเป็นธรรมราชาผู้ถือธรรมเป็นใหญ่และปกครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อสร้างความพึงพอใจให้แก่ประชาชนใต้ปกครอง ธรรมราชาทรงเป็นใหญ่โดยธรรม ทรงชนะโดยธรรม ไม่ใช้

อาวุธปราบปรามผู้อื่นเพื่อให้ได้มาซึ่งพระราชอำนาจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในจักกวัตติสูตรว่า *"พระองค์***ทรงชนะโดยธรรม** *(ธมฺเมน อภิวิชิย) ไม่ต้องลงอาชญา ไม่ต้องใช้ศาสตรา ทรงครอบครองแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่ล้อมรอบ"*[๒๗] พระเจ้าอโศกมหาราชทรงนำหลักการในพุทธพจน์นี้ไปทำเป็นนโยบายการปกครองของพระองค์ที่มีชื่อว่า "**ธรรมวิชัย**"

พระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๑๘[๒๘] หลังจากที่สังหารพี่น้องคู่แข่งทางการเมืองไปเป็นจำนวนมาก จากนั้นได้ทำสงครามขยายดินแดนออกไปจนกระทั่งราชอาณาจักรของพระองค์มีดินแดนกว้างใหญ่ไพศาลมากที่สุดในประวัติศาสตร์ของอินเดีย ในการรบเพื่อแย่งชิงอำนาจและขยายดินแดนนั้น พระเจ้าอโศกได้ใช้วิธีการที่โหดร้ายทารุณมากซึ่งทำให้พระองค์ได้พระสมัญญาคือพระนามที่คนเรียกขานว่า "จัณฑาโศกราช" แปลว่า พระเจ้าอโศกผู้โหดร้าย เมื่อครองราชย์ได้ ๘ ปี พระเจ้าอโศกยกทัพไปตีแคว้นกลิงคะ ทรงรู้สึกสลดพระทัยที่ได้สังหารผลาญชีวิตคนไปเป็นจำนวนนับแสนคน จากนั้นพระองค์ทรงหันมายอมรับถือพระพุทธศาสนาและหันมาใช้นโยบายธรรมวิชัยแทนสงครามวิชัย กล่าวคือ ทรงเปลี่ยนเสียงกลองศึกให้เป็นเสียงประกาศธรรม นับแต่นั้นมา พระองค์จึงได้พระสมัญญาใหม่ว่า "**ธรรมาโศกราช**" แปลว่า **พระเจ้าอโศกผู้ทรงธรรม** นักปราชญ์ทั่วโลก

---

[๒๗] ที.ปา.๑๑/๓๔/๖๓.

[๒๘] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *กาลานุกรมพระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก,* วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๕๓, หน้า ๓๒.

ถือว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นกษัตริย์ต้นแบบของธรรมราชา ผู้ประสบความสำเร็จในการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นพระราโชบายในการปกครองบ้านเมือง

ทุกวันนี้ จารึกอโศก (Edicts of Ashoka) ที่ค้นพบทั่วอินเดียจำนวน ๓๓ ชิ้นซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชทรงให้ทำไว้ได้กลายเป็นหลักฐานสำคัญที่ทำให้เราทราบถึงพระราโชบายและพระราชจริยาวัตรในการปกครองแบบธรรมราชาของพระเจ้าอโศกมหาราช ในจารึกอโศกนี้ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเรียกพระองค์เองว่า "**เทวานัมปริยทรรศี**" แปลว่า "ทรรศีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ" จารึกอโศกช่วยให้คนรุ่นหลังทราบว่าหลักธรรมที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงนำไปประยุกต์ใช้ในการปกครองบ้านเมืองก็คือหลักธรรมตามแนวจักกวัตติสูตร ได้แก่ กุศลกรรมบถ จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุ แม้คนทั่วไปจะเรียกหลักธรรมในจารึกอโศกว่าอโศกธรรม แต่เนื่องจากพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพุทธมามกะ หลักธรรมที่ปรากฏในจารึกย่อมเป็นพุทธธรรม

รายละเอียดที่มาของราชสังคหวัตถุในยัญญสูตรดังกล่าวมานั้นได้มีส่วนสำคัญที่ทำให้พระเจ้าอโศกมหาราชทรงห้ามการฆ่าสัตว์บูชายัญ ดังคำประกาศในจารึกศิลา ฉบับที่ ๑ ว่า *"ณ ถิ่นนี้ บุคคลไม่พึงฆ่าสัตว์มีชีวิตใดๆ เพื่อการบูชายัญ"*[๒๙] เมื่อครองราชย์ได้ ๒๖ ปี ทรงออกประกาศให้สัตว์หลายชนิดปลอดภัยจากการถูกฆ่า[๓๐] ในรัชสมัย

---

[๒๙] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) , *จารึกอโศก,* ธรรมสภา, ๒๕๔๒, หน้า ๓๖.

[๓๐] เพิ่งอ้าง หน้า ๗๑.

ของพระเจ้าอโศกมหาราชจึงไม่มีการประกอบพิธีฆ่าสัตว์บูชายัญ แต่ในราชวงศ์ถัดมา พราหมณ์ปุษยมิตรตั้งตนเป็นกษัตริย์ได้ประกอบพิธีอัสสเมธะคือฆ่าม้าบูชายัญถึง ๒ ครั้ง[๓๑]

นอกจากจะสั่งห้ามฆ่าสัตว์บูชายัญแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชทรงให้สร้างโรงพยาบาลสำหรับรักษามนุษย์และโรงพยาบาลรักษาสัตว์ทั้งหลาย ดังข้อความตอนหนึ่งในจารึกศิลา ฉบับที่ ๒ ว่า *"พระเจ้าอยู่หัวปริยทรรศีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้โปรดให้จัดบริการในด้านเวชกรรมไว้ ๒ ประการ คือ* ***การรักษาโรคของมนุษย์ประการหนึ่ง การรักษาโรคของปศุสัตว์ประการหนึ่ง*** *เครื่องสมุนไพรที่เป็นยาสำหรับมนุษย์และที่เป็นยาสำหรับสัตว์ไม่มี ณ สถานที่ใด ก็โปรดให้นำเข้ามาและให้ปลูกขึ้นไว้ ณ สถานที่นั้น)"*[๓๒] อาจกล่าวได้ว่าพระเจ้าอโศกทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกในโลกที่สร้างโรงพยาบาลสำหรับสัตว์

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงใช้พุทธธรรมกำกับการใช้พระราชอำนาจของพระองค์ พระเจ้าอโศกมหาราชไม่หลงมัวเมายึดติดกับอำนาจล้นฟ้า หากแต่ทรงเห็นว่ายศและอำนาจมีไว้เพื่อความอำนวยความสะดวกในการสอนธรรมและสร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชน ดังที่ทรงประกาศไว้ในจารึกศิลา ฉบับที่ ๑๐ ว่า *"สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ไม่ทรงถือว่า ยศหรือเกียรติจะ*

---

[๓๑] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *กาลานุกรมพระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก,* หน้า ๔๒.

[๓๒] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) , *จารึกอโศก,* หน้า ๓๗.

เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งประโยชน์อันยิ่งใหญ่ได้ เว้นแต่จะทรงปรารถนายศหรือเกียรติเพื่อความมุ่งหมายดังนี้ว่า ทั้งในบัดนี้และในเบื้องหน้า ขอประชาชนทั้งหลายจงตั้งใจสดับฟังคำสอนธรรมของข้าฯ และจงปฏิบัติตามหลักความประพฤติในทางธรรม เพื่อประโยชน์อันนี้เท่านั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรศีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ จึงจะทรงปรารถนายศหรือเกียรติ"[๓๓]

ในด้านรัฐประศาสโนบายคือนโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองภายในราชอาณาจักรและวิเทโศบายคือนโยบายด้านการต่างประเทศ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงใช้พระราโชบายที่เรียกว่า**ธรรมวิชัย**คือชัยชนะโดยธรรม ดังที่ทรงประกาศไว้ในจารึกศิลา ฉบับที่ ๑๓ ว่า *"สำหรับพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ชัยชนะที่ทรงถือว่ายิ่งใหญ่ที่สุด ได้แก่ "ธรรมวิชัย" (ชัยชนะโดยธรรม) และธรรมวิชัยนั้น พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ทรงกระทำสำเร็จแล้วทั้ง ณ ที่นี้ (ในพระราชอาณาเขตของพระองค์เอง) และในดินแดนข้างเคียงทั้งปวง ไกลออกไป ๖๐๐ โยชน์"*[๓๔]

แนวปฏิบัติแห่งนโยบายธรรมวิชัยของพระเจ้าอโศกมหาราชมาจากจักรวรรดิวัตรข้อแรกคือ **ธรรมาธิปไตย**หรือการถือธรรมเป็นใหญ่ ดังจะเห็นได้ว่าในการบริหารกิจการภายในราชอาณาจักร พระเจ้าอโศกทรงใช้**ธรรมธวัช**คือการชูธงแห่งธรรมนำทางให้ประชาชนดำเนินตาม

---

[๓๓] เพิ่งอ้าง หน้า ๕๑.

[๓๔] เพิ่งอ้าง หน้า ๕๙.

ทรงเน้นการให้ธรรมทานด้วยการที่ทรงสอนธรรมด้วยพระองค์เอง และทรงมอบหมายผู้อื่นให้สอนธรรมด้วย ดังข้อความตอนหนึ่งใน จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๗ ว่า "*ข้าฯ ได้เกิดมีความคิดขึ้นว่า "ข้าฯ จักจัดให้มีการประกาศธรรม ข้าฯ จักจัดให้มีการอบรมสั่งสอนธรรม ประชาชนทั้งหลายครั้นได้สดับธรรมนี้แล้วก็จักพากันประพฤติปฏิบัติตาม จักยกระดับตนเองสูงขึ้น และจักมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นด้วยความเจริญทางธรรมอย่างมั่นคง*"[๓๕]

นอกจากนี้ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาด้วยวิธีการต่างๆ เช่น สร้างวัด ๘๔,๐๐๐ วัด อุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ ส่งพระธรรมทูตไปประกาศพระศาสนา ซึ่งเป็นการใช้การเผยแผ่ธรรมทั้งในและนอกราชอาณาจักรมาเสริมนโยบายธรรมวิชัยของพระองค์

ในการดำเนินนโยบายด้านการต่างประเทศ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงยุติสงครามวิชัยคือการใช้กำลังกองทัพรุกรานอาณาจักรข้างเคียง และทรงหันมาใช้ธรรมวิชัยด้วยการส่งราชทูตไปผูกสัมพันธไมตรีกับดินแดนเหล่านั้นเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ดังข้อความตอนหนึ่งในจารึกศิลา ฉบับที่ ๑๓ ว่า "*(ประชาชนในอาณาจักรข้างเคียง) พากันประพฤติปฏิบัติตามคำสอนธรรมของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ แม้ในถิ่นฐานที่***ราชทูต***ของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพมิได้ไปถึง ประชาชนทั้งหลายเมื่อได้ทราบถึงธรรมวัตร ธรรมวิธานและ*

---

[๓๕] เพิ่งอ้าง หน้า ๗๖.

ธรรมานุศาสน์ของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพแล้ว ก็พากันประพฤติปฏิบัติตามธรรม และจักประพฤติปฏิบัติตามธรรมนั้นต่อไป ด้วยเหตุเพียงนี้ ชัยชนะนี้เป็นอันได้กระทำสำเร็จแล้วในที่ทุกสถาน เป็นชัยชนะอันมีปีติเป็นรส พรั่งพร้อมด้วยความเอิบอิ่มใจ เป็นปีติที่ได้มาด้วยธรรมวิชัย"[๓๖]

การดำเนินนโยบายธรรมวิชัยที่มีผลดีต่ออารยธรรมโลกมากที่สุดก็คือการส่งพระธรรมทูต ๙ สายไปประกาศพระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนาข้ามพ้นพรมแดนของอินเดียและกลายเป็นศาสนาสำคัญของโลก พระธรรมทูตสองสายคือ สายสุวรรณภูมิและสายเกาะลังกาได้มีส่วนสำคัญในการนำพาให้พระพุทธศาสนามาถึงดินแดนประเทศไทย โดยที่พระธรรมทูตสายสุวรรณภูมินั้นมีพระโสณะและพระอุตตระเป็นผู้นำ สำหรับพระธรรมทูตสายเกาะลังกา พระเจ้าอโศกถึงกับส่งพระมหินทเถระและพระนางสังฆมิตตาเถรีผู้เป็นพระราชโอรสและพระราชธิดาไปประกาศพระศาสนาที่นั่น ซึ่งส่งผลให้กษัตริย์ลังกาสมัยนั้นคือพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะหันมานับถือพระพุทธศาสนาและประกาศตนว่าเป็นอทิฏฐปุพพสหาย (เพื่อนที่ไม่เคยพบหน้ากัน)ของพระเจ้าอโศกมหาราช

จักรวรรดิวัตรข้อที่ ๒ ที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงถือปฏิบัติคือ **ธรรมิการักขา** หมายถึงจัดการรักษาอันชอบธรรมแก่ประชาชน พระเจ้าอโศกมหาราชทรงปกครองพสกนิกรของพระองค์แบบพ่อปกครองลูก

---

[๓๖] เพิ่งอ้าง หน้า ๖๐.

ดังที่ทรงประกาศไว้ในศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ ฉบับที่ ๒ ว่า *"ประชาชนทุกคนเป็นลูกของข้าฯ"* [๓๗] และที่ว่า *"ประชาชนเหล่านั้นพึงได้รับการปลุกปลอบใจให้มีความเชื่อมั่นวางใจในตัวข้าฯ จนทำให้เขาเข้าใจว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นเหมือนบิดาของพวกเรา พระองค์ทรงมีความรักใคร่ปรารถนาดีในเราทั้งหลาย เหมือนดังที่ทรงรักใคร่ปรารถนาดีต่อตัวพระองค์เอง พวกเราเป็นเหมือนลูกของพระเจ้าอยู่หัว"* [๓๘]

จักรวรรดิวัตรข้อที่ ๓ ที่พระเจ้าอโศกทรงถือปฏิบัติคือ**อธรรมการนิเสธนา** หมายถึงจัดการป้องกันปราบปรามมิให้เรื่องเลวร้ายเกิดขึ้นในบ้านเมือง ถ้ามีคดีความเกิดขึ้น พระเจ้าอโศกทรงแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสูงในตำแหน่งที่เรียกว่ารัชชูกะ โดยให้มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการพิจารณาข้อกล่าวหา และพิพากษาคดีความ [๓๙] และทรงแต่งตั้งธรรมมหาอำมาตย์ให้มีหน้าที่รับเรื่องราวร้องทุกข์รวมทั้งช่วยหาทางแก้ไขผ่อนปรนคำพิพากษาของศาล [๔๐]

จักรวรรดิวัตรข้อที่ ๔ คือ **ธนานุประทาน** หมายถึงการจัดหาทรัพย์ให้ประชาชนได้กินดีอยู่ดีมีสุข เพื่อการนี้ พระเจ้าอโศกได้จัดสร้างถนนหนทางและระบบสาธารณูปโภคไว้มากมาย ดังข้อความในจารึกที่ว่า *"แม้ตามถนนหนทาง ข้าฯก็ได้ให้ปลูกต้นไทรขึ้นไว้เพื่อ*

---

[๓๗] เพิ่งอ้าง หน้า ๙๑.

[๓๘] เพิ่งอ้าง หน้า ๙๒.

[๓๙] เพิ่งอ้าง หน้า ๖๘.

[๔๐] เพิ่งอ้าง หน้า ๔๒.

จักได้เป็นร่มเงาให้แก่สัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย ให้ปลูกสวนมะม่วง ให้ขุดบ่อน้ำไว้ทุกระยะกึ่งโกรศะ ให้สร้างที่พักคนเดินทางขึ้นไว้ และให้สร้างอ่างเก็บน้ำจำนวนมากมายไว้ในที่ต่างๆ เพื่อการใช้สอยแห่งสัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย"[๔๑] ยิ่งไปกว่านั้น พระเจ้าอโศกมหาราชทรงมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ทำหน้าที่แจกทานแก่ประชาชนทั้งในนามของพระองค์เองและในนามของพระราชเทวีและพระราชโอรส[๔๒]

จักรวรรดิวัตรข้อสุดท้ายคือ**ปริปุจฉา** หมายถึงการปรึกษาหารือสมณะชีพราหมณ์และนักปราชญ์ราชบัณฑิต ในเรื่องนี้ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งเสริมขันติธรรมทางศาสนาและทรงแนะนำประชาชนให้ยอมรับความแตกต่างระหว่างศาสนาโดยป้องกันไม่ให้เกิดการทะเลาะกันเพราะศาสนาเป็นเหตุ ดังที่ทรงแนะนำไว้ในจารึกศิลา ฉบับที่ ๑๒ ว่า *"ไม่พึงมีการยกย่องลัทธิศาสนาของตนและการตำหนิลัทธิศาสนาของผู้อื่น ในเมื่อมิใช่โอกาสอันควรหรือแม้เมื่อถึงโอกาสอันสมควรอย่างใดอย่างหนึ่ง (การยกย่องลัทธิศาสนาของตนและการตำหนิลัทธิศาสนาของผู้อื่น) นั้นก็พึงมีแต่เพียงเล็กน้อย เพราะว่าลัทธิศาสนาทั้งหลายเหล่าอื่นก็ย่อมเป็นสิ่งควรแก่การเคารพบูชาในแง่ใดแง่หนึ่ง"*[๔๓]

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นธรรมราชาที่สมบูรณ์แบบ นั่นคือทรงประพฤติธรรมด้วยพระองค์เองและทรงทรงแนะนำสั่งสอน

---

[๔๑] เพิ่งอ้าง หน้า ๗๗.

[๔๒] เพิ่งอ้าง หน้า ๘๐.

[๔๓] เพิ่งอ้าง หน้า ๕๓.

ให้ประชาชนประพฤติธรรมตาม ดังจะเห็นได้จากจารึกศิลา ฉบับที่ ๔ ว่า *"พระเจ้าอยู่หัวปริยทรรศีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ จักทำให้การปฏิบัติธรรมนี้เจริญยิ่งขึ้นไปอีก และพระราชโอรส พระราชนัดดา พระราชปนัดดาของพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรศีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพก็จักส่งเสริมการปฏิบัติธรรมนี้ให้เจริญยิ่งขึ้นต่อไปจนตลอดกัลป์ ทั้งจักสั่งสอนธรรมด้วยการตั้งมั่นอยู่ในธรรมและในศีลด้วยตนเอง"*[๔๔]

เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสอนธรรมแก่ประชาชนด้วยวิธีการ ๓ ขั้นตอน คือสอนให้รู้ ทำให้ดู และอยู่ให้เห็น การสอนธรรมของพระองค์จึงมีพลังมากเพราะทรงเป็นผู้นำที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในแผ่นดิน ความสำคัญแห่งภาวะผู้นำในการสอนธรรมเช่นนี้สอดคล้องกับพุทธภาษิตที่ว่า "*ราชา มุขํ มนุสฺสานํ พระราชาเป็นผู้นำของมนุษย์ทั้งหลาย*"[๔๕] เมื่อผู้นำประพฤติธรรม ประชาชนย่อมประพฤติธรรมตามไปด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในราโชวาทชาดกว่า

"เมื่อโคทั้งหลายว่ายข้ามแม่น้ำไป โคหัวหน้าฝูงว่ายข้ามไปตรง

เมื่อโคหัวหน้าฝูงว่ายข้ามไปตรงอย่างนั้น โคทั้งหมดก็ย่อมว่ายข้ามไปตรงตามกัน

ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติแต่งตั้งให้เป็นใหญ่

ถ้าผู้นั้นประพฤติเป็นธรรม ประชาชนนอกนี้ก็ย่อมประพฤติธรรมตามโดยแท้

---

[๔๔] เพิ่งอ้าง หน้า ๔๐.

[๔๕] ม.ม. ๑๓/๖๖๑/๕๕๖.

ถ้าพระราชาตั้งอยู่ในธรรม รัฐก็ย่อมอยู่เป็นสุขทั่วกัน"[๔๖]

ดังนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นธรรมราชาตามอุดมคติในพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ในสมัยต่อมาได้ถือเอาพระราชจริยาวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นแบบอย่างแห่งการดำเนินนโยบายในการปกครองบ้านเมือง เช่น พระเจ้ากนิษกะมหาราช พระเจ้าธรรมบาลแห่งอินเดีย พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งอาณาจักรขอม พ่อขุนรามคำแหงมหาราชของไทย เจ้าชายโชโตกุแห่งญี่ปุ่น

คัมภีร์พระธรรมศาสตร์คือรัฐธรรมนูญในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชขึ้นครองราชย์ที่กรุงสุโขทัยในพ.ศ.๑๘๒๒ นั้น พระองค์ใช้ระบอบการปกครองแบบปิตุราชาธิปไตย คือแบบพ่อปกครองลูก[๔๗] เรื่องนี้ทำให้นึกถึงคำประกาศของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ว่า *"ประชาชนทุกคนเป็นลูกของข้าฯ"*[๔๘] พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงนิมนต์พระสงฆ์จากนครศรีธรรมราชมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ในกรุงสุโขทัย เราได้เห็นแล้วว่าพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระมหินทเถระและพระนางสังฆมิตตาเถรีผู้เป็นพระราชโอรสและพระราชธิดาไปประกาศพระศาสนาที่เกาะลังกา ดังนั้นพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ซึ่งสืบทอดมาจากพระ

---

[๔๖] ขุ.ชา. ๒๗/๖๓๖-๗/๑๕๑-๒.

[๔๗] สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ลักษณะการปกครองประเทศไทยแต่โบราณ,* ๒๔๗๐ หน้า ๑๐.

[๔๘] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *จารึกอโศก,* หน้า ๙๑.

เถระและพระเถรีทั้งสองรูปนั้นย่อมจะนำอุดมการณ์ธรรมราชามาถึงกรุงสุโขทัยด้วย

อย่างไรก็ตาม อุดมการณ์ธรรมราชาไม่ได้มาถึงกรุงสุโขทัยโดยผ่านเกาะลังกาเท่านั้น หากแต่พระธรรมทูตของพระเจ้าอโศกมหาราชอีกสายหนึ่งที่นำโดยพระโสณะและพระอุตตระได้นำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ในดินแดนสุวรรณภูมิที่หลักฐานทางโบราณคดียืนยันว่าต่อมาได้เป็นดินแดนที่เรียกว่า**อาณาจักรทวาราวดี** มีเมืองหลวงตั้งอยู่ที่นครปฐมและมีเมืองสำคัญคืออู่ทองในประเทศไทย [๔๙] และมีเมืองท่าที่สำคัญชื่อเมืองสะเทิม (สะโตง) หรือสุธรรมปุระตั้งอยู่ในพม่าปัจจุบัน อาณาจักรทวาราวดีสมัยนั้นเป็นดินแดนของมอญที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ประมาณ ๕๐๐ ปีก็เสื่อมอำนาจลงในราวพ.ศ. ๑๖๐๐ เมื่อพม่าสถาปนาอาณาจักรพุกามขึ้นมาแล้วได้ยกทัพไปยึดครองหัวเมืองมอญในดินแดนพม่า ส่วนดินแดนของอาณาจักรทวาราวดีในฝั่งไทยก็ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัยในเวลาต่อมา

เนื่องจากอาณาจักรทวาราวดีของมอญมีความเจริญรุ่งเรืองมาก่อนที่พม่าจะตั้งอาณาจักรพุกาม ชาวมอญจึงมีอิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมเหนือชาวพม่าในสมัยนั้น แม้จะเป็นฝ่ายแพ้สงครามชาวมอญก็สามารถเปลี่ยนชาวพม่าในอาณาจักรพุกามให้หันมานับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแบบของมอญ และในช่วงนี้เองนักปราชญ์

---

[๔๙] John Guy, *Lost Kingdoms : Hindu-Buddhist Sculpture in Early Southeast Asia*, The Metropolitan Museum of Art, New York, p. 19.

ชาวมอญได้แต่งคัมภีร์ว่าด้วยหลักการปกครองบ้านเมืองที่มีชื่อว่า **พระธรรมศาสตร์** ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า **ธมฺมสตฺถํ** เมื่อสถาปนากรุงสุโขทัยแล้ว พระมหากษัตริย์ไทยได้ใช้คัมภีร์พระธรรมศาสตร์นี้เป็นหลักในการปกครองบ้านเมืองจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น[๕๐]

เมื่ออาณาจักรพุกามเสื่อมอำนาจลงเพราะถูกจีนรุกราน พระเจ้าฟ้ารั่ว (มะกะโท)หรือพระเจ้าวะเรรุ (Wareru) ได้สถาปนาอาณาจักรมอญขึ้นใหม่โดยตั้งเมืองหลวงอยู่ที่เมืองเมาะตะมะ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๐ ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระเจ้าฟ้ารั่วทรงให้แต่งคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ขึ้นใหม่ โดยทำต้นฉบับเป็นภาษาบาลีแล้วแปลเป็นภาษามอญ ต่อมาได้มีการแปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาพม่าถึง ๒ ครั้ง[๕๑] คัมภีร์พระธรรมศาสตร์นี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อการปกครองบ้านเมืองของกษัตริย์ในพม่า มอญและไทย คัมภีร์นี้มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังอุดมการณ์ธรรมราชาในดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งเป็นเหตุให้ความหมายของธรรมราชาในดินแดนแถบนี้มีความแตกต่างไปจากธรรมราชาสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชในอินเดีย

ชาวมอญไม่ได้แต่งคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ขึ้นมาใหม่ทั้งหมด หากแต่ดัดแปลงคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ของศาสนาพราหมณ์โดยแก้ไขปรับปรุงให้ออกมาเป็นคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของพระพุทธศาสนา

---

[๕๐] Robert Lingat, "Evolution of the Conception of Law in Burma and Siam". *Journal of the Siam Society* ***38 (1)*** ,1950, p. 24.

[๕๑] Ibid. p. 13.

คัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ของอินเดียมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล คัมภีร์นี้กล่าวถึงธรรมคือหน้าที่ที่มนุษย์ในวรรณะทั้งสี่ต้องถือปฏิบัติเพื่อรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม ธรรมที่ว่านี้ไม่ใช่เป็นเพียงจริยธรรมที่ควรปฏิบัติ แต่เป็นนิติธรรมหรือหลักกฎหมายที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม พระราชาก็ต้องปฏิบัติตามหลักนิติธรรมนี้โดยไม่สามารถจะบัญญัติกฎหมายให้ขัดหรือแย้งกับสิ่งที่บัญญัติไว้แล้วในคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ ทั้งนี้เพราะหลักนิติธรรมในคัมภีร์นี้เป็นหลักกฎหมายที่มนูคือมนุษย์คนแรกตามคติของศาสนาพราหมณ์ได้รับฟังมาจากโอษฐ์ของพระพรหมโดยตรงแล้วนำมาถ่ายทอดสืบต่อกันมา หลักนิติธรรมที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์จึงไม่ใช่ผลงานของมนุษย์แต่เป็นของพระพรหม เหตุนั้นมนุษย์ทุกคนจึงต้องปฏิบัติตามคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ พระราชาทรงมีหน้าที่กำกับดูแลให้ทุกคนต้องปฏิบัติตามหลักนิติธรรมนี้และเพื่อการนี้ทรงมีอำนาจในการวินิจฉัยตัดสินคดีความไปตามตัวบทกฎหมายที่บัญญัติไว้ในคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์[๕๒]

ประเด็นสำคัญที่คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของพระพุทธศาสนาได้แก้ไขดัดแปลงจากคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ของศาสนาพราหมณ์พอสรุปได้ดังนี้

๑. คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของพระพุทธศาสนาได้ตัดเรื่องพระพรหมผู้สร้างโลก เรื่องมนูในฐานะมนุษย์คนแรกของโลกและเรื่องระบบวรรณะออกไป

---

[๕๒] George Bühler, op.cit., Chapter VIII.

๒. คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ยังคงรักษาหลักนิติธรรมหรือระบบกฎหมายเอาไว้เพื่อใช้ในการพิพากษาตัดสินคดีความต่างๆ โดยตัดทิ้งประเด็นรายละเอียดปลีกย่อยเช่นเรื่องห้ามการแต่งงานข้ามวรรณะออกไป

๓. คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ตัดทิ้งส่วนที่เป็นหลักธรรมในศาสนาพราหมณ์และแทนที่ด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

ประเทศไทยรับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาจากมอญและปรับเป็นคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย [๕๓] คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของไทยยังคงรักษาเนื้อหาส่วนใหญ่ตามต้นฉบับภาษาบาลีของมอญเอาไว้ แต่ได้เพิ่มส่วนที่เป็นราชศาสตร์คือกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงบัญญัติเพิ่มเติมในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ดังที่พระอัยการลักพาของพระเจ้าอู่ทอง กฎมณเฑียรบาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและกฎพระสงฆ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชก็ถูกประมวลมาเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ แน่นอนว่ากฎหมายที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงบัญญัติเพิ่มเติมนั้นต้องไม่ขัดหรือแย้งกับหลักนิติธรรมในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์

---

[๕๓] Robert Lingat, op.cit. p. 24.

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงให้ชำระคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของไทยจนสำเร็จลุล่วงใน พ.ศ. ๒๓๔๘ ข้อที่ว่าคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มีความสำคัญอย่างไรต่อการปกครองบ้านเมืองของไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีปรากฏชัดเจนอยู่ในคำประกาศพระราชปรารภในรัชกาลที่ ๑

คำประกาศพระราชปรารภนั้นลำดับความว่า ในฝ่ายพุทธจักร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงให้ชำระพระไตรปิฎกสำเร็จเรียบร้อยไปแล้วจึงถึงเวลาที่ฝ่ายราชอาณาจักรจะต้องชำระคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ดังข้อความตอนหนึ่งในประกาศพระราชปรารภที่ว่า

*"แลฝ่ายข้างอาณาจักรนี้ กษัตริย์ผู้จะดำรงแผ่นดินนั้นอาศัยซึ่งโบราณราชนิติกฎหมายพระอัยการ**อันกษัตริย์แต่ก่อนบัญญัติไว้ได้เป็นบรรทัดฐาน** จึงพิพากษาตราสินเนื้อความราษฎรทั้งปวงได้โดยยุติธรรม...จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมจัดข้าทูลละอองธุลีพระบาทที่มีสติปัญญา...ชำระพระราชกำหนดบทพระอัยการอันมีอยู่ในหอหลวงตั้งแต่**พระธรรมศาสตร์**ไปให้ถูกถ้วนตาม**พระบาลี**และเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้ จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าไว้"*[๕๔]

คำประกาศพระราชปรารภตอนนี้แสดงให้เห็นว่า คัมภีร์พระธรรมศาสตร์มีความสำคัญต่อการปกครองบ้านเมืองในฝ่าย

---

[๕๔] กำธร เลี้ยงสัจธรรม (บรรณาธิการ), กฎหมายตรา ๓ ดวง : *ฉบับพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง แก้ไขปรับปรุงใหม่* เล่ม ๑, สถาบันปรีดี พนมยงค์, ๒๕๔๘, หน้า ๓-๔.

ราชอาณาจักรเช่นเดียวกันกับที่พระไตรปิฎกมีความสำคัญต่อการพระศาสนาในฝ่ายพุทธจักร ด้วยเหตุนี้ รัชกาลที่ ๑ จึงทรงให้ชำระคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ต่อจากการชำระพระไตรปิฎก เมื่อชำระเสร็จแล้ว คัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นที่รู้จักกันในชื่อใหม่ว่า "**กฎหมายตราสามดวง**" เพราะเมื่อชำระแล้วได้จารคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ลงในใบลานและประทับตรา ๓ ดวง คือ ตราพระราชสีห์ ตราพระคชสีห์และตราบัวแก้ว

คำประกาศพระราชปรารภในรัชกาลที่ ๑ แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่สามารถใช้อำนาจนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการได้ตามอำเภอใจ พระมหากษัตริย์ไทยแต่โบราณทรงอาศัยทศพิธราชธรรมและคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็น "บรรทัดฐาน" ในการบัญญัติกฎหมาย การบริหารและการพิพากษาคดีความ ดังนั้น ธรรมราชาของไทยจึงเป็นธรรมาธิปไตยเพราะเคารพธรรม ทั้งปฏิบัติทศพิธราชธรรมและยึดหลักนิติธรรมในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ด้วยเหตุนี้ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรจึงกล่าวว่า *"คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ทำหน้าที่เป็นรัฐธรรมนูญของสยามมาเป็นเวลาช้านาน"*[๕๕]

เมื่อประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขใน พ.ศ.

---

[๕๕] Dhanil Nivat, Prince. "The Old Siamese conception of the Monarchy". JSS. VOL.36 (pt.2) 1946. p. 93.

๒๔๗๕ ความสำคัญของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ก็ถูกแทนที่ด้วยรัฐธรรมนูญ ดังนั้น ความหมายของธรรมราชาในยุคปัจจุบันจึงเปลี่ยนจากแต่เดิมที่ธรรมราชาทรงประพฤติทศพิธราชธรรมและยึดมั่นในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ กลายมาเป็นธรรมราชาคือพระราชาผู้ทรงประพฤติทศพิธราชธรรมและปฏิบัติตามหลักนิติธรรมในรัฐธรรมนูญ

เราจึงเห็นได้ว่า แนวคิดเรื่องธรรมราชาในพระพุทธศาสนามีพัฒนาการมาโดยลำดับ เริ่มตั้งแต่จักกวัตติสูตรในพระไตรปิฎกกำหนดให้ธรรมราชาต้องเป็นธรรมาธิปไตยและปฏิบัติธรรมคือกุศลกรรมบถ จักรวรรดิวัตรและราชสังคหวัตถุ ต่อมาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ธรรมราชาคือพระราชาผู้ใช้นโยบายธรรมวิชัยและปฏิบัติธรรมตามแนวจักกวัตติสูตร ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ธรรมราชาหมายถึงพระราชาผู้ทรงประพฤติทศพิธราชธรรมและดำรงมั่นอยู่ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ในสมัยปัจจุบัน ธรรมราชาหมายถึงพระราชาผู้ทรงประพฤติทศพิธราชธรรมและปฏิบัติตามหลักนิติธรรมในรัฐธรรมนูญ

คัมภีร์พระธรรมศาสตร์กับทศพิธราชธรรม

อารัมภกถาหรือคำปรารภของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์หรือกฎหมายตราสามดวงนี้แต่งเป็นภาษาบาลีบอกที่มาที่ไปของคัมภีร์นี้ดังต่อไปนี้

"คัมภีร์ใดเป็นประโยชน์แก่ชาวโลก ปรากฏชื่อว่าคัมภีร์ ***พระธรรมศาสตร์*** *อันพระ**มโนสารฤาษี** กล่าวไว้ในเบื้องต้นด้วย**มคธภาษา(บาลี)** อันอาจารย์นำสืบๆ กันมา มีอยู่แล้วในรามัญประเทศ ด้วยภาษารามัญ(ภาษามอญ) ในกาลบัดนี้ อันบุรุษผู้วินิจฉัยยากจะหยั่งรู้ได้ในสยามประเทศนี้ เหตุนั้น ข้าพเจ้าจักแต่งคัมภีร์พระธรรมศาสตร์นั้นด้วยสยามภาษา(ภาษาไทย) ท่านทั้งหลายจงฟังคัมภีร์นั้นจากเรา"*[๕๖]

คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของไทยกล่าวถึงที่มาที่ไปของคัมภีร์นี้โดยเท้าความถึงอัคคัญญสูตรตอนที่ประชาชนในสังคมบรรพกาลได้เลือกกษัตริย์พระองค์แรกในโลกมีพระนามว่า**พระเจ้ามหาสมมติราช**ซึ่งอรรถกถาอัคคัญญสูตรระบุว่าเป็นพระโพธิสัตว์คืออดีตชาติของพระพุทธเจ้าของเรา[๕๗] พระเจ้ามหาสมมติราชทรงตั้งอำมาตย์ชื่อว่ามโนสารหรือมนุสารให้ทำหน้าที่พิพากษาคดีความ วันหนึ่ง มโนสารอำมาตย์ตัดสินคดีความผิดพลาดแล้วรู้สึกเสียใจจึงหนีออกไปบวชเป็นฤาษีบำเพ็ญสมณธรรมจนได้สมาบัติ ๘ แล้วเหาะไปยังขอบจักรวาลเห็นตัวหนังสือภาษาบาลีถูกจารึกไว้ที่ขอบจักรวาลนั้น *"จึงกำหนดบาลีนั้นแม่นยำจำได้แล้วกลับมาแต่งเป็นคัมภีร์พระธรรมศาสตร์"*[๕๘] จากนั้นมโนสารฤาษีได้นำคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ไปสอนพระเจ้ามหาสมมติราชให้ทรงถือปฏิบัติสืบไป ดังข้อความในกฎหมายตรา ๓ ดวงต่อไปนี้

---

[๕๖] กำธร เลี้ยงสัจธรรม (บรรณาธิการ), *กฎหมายตรา ๓ ดวง,* เล่ม ๑ อ้างแล้ว หน้า ๗-๘.

[๕๗] ที.ปา.อ. ๓/๘๗.

[๕๘] กำธร เลี้ยงสัจธรรม (บรรณาธิการ), *กฎหมายตรา ๓ ดวง,* เล่ม ๑, อ้างแล้ว หน้า ๑๓.

*"เหตุดังนั้น คัมภีร์พระธรรมศาสตร์นี้เป็นสมุหบดีธรรมชื่อมโนสาร มโนสารฤาษีสั่งสอนพระเจ้าพระมหาสมมติราช พระเจ้าพระมหาสมมติราชก็ตั้งอยู่ใน**ราชธรรม ๑๐** ประการ ทรง**เบญจางคิกศีล**เป็นปรกติศีล **และอัษฏางคิกศีล**เป็นอุโบสถศีล เมตตากรุณาแก่สัตว์ทั้งปวงแล้วทรงพระอุตสาหะมนสิการซึ่งคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นนิจกาล"*[๕๙]

คำสอนของมโนสารฤาษีนี้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นหลักพุทธธรรมสำหรับให้พระราชาถือปฏิบัติเพื่อกำกับการใช้พระราชอำนาจและสร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชน ส่วนที่สองคือหลักนิติธรรมของบ้านเมืองสำหรับให้พระราชาทรงใช้ในการพิพากษาตัดสินคดีความเพื่อผดุงความยุติธรรมในสังคม ส่วนที่สองนี้เป็นเนื้อหาส่วนใหญ่ของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ พระราชาต้องศึกษาทรงจำหลักนิติธรรมในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์อยู่ตลอดเวลา

ข้อความที่อ้างมานี้แสดงว่า พระมหาสมมติราชผู้เป็นพระโพธิสัตว์ทรงเป็นกษัตริย์ต้นแบบของธรรมราชาในดินแดนสุวรรณภูมิ แต่ธรรมที่พระมหาสมมติราชทรงประพฤติปฏิบัติไม่ใช่กุศลกรรมบถ จักรวรรดิวัตรและราชสังคหวัตถุในจักกวัตติสูตร พระคัมภีร์ธรรมศาสตร์ได้กำหนดให้ธรรมราชาในดินแดนสุวรรณภูมิสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทรงถือปฏิบัติธรรมดังต่อไปนี้

---

[๕๙] เพิ่งอ้าง หน้าเดียวกัน.

๑. ทศพิธราชธรรม หรือราชธรรม ๑๐ ประการ
๒. การรักษาศีล ๕ เป็นปรกติและรักษาศีล ๘ ในวันอุโบสถ
๓. มีความเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งปวง
๔. ดำเนินตามหลักนิติธรรมในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์

ทศพิธราชธรรมกำกับการใช้พระราชอำนาจ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงทศพิธราชธรรมหรือราชธรรม ๑๐ ประการไว้ในนิทานชาดกเรื่อง**มหาหังสชาดก**ซึ่งแปลว่าชาดกขนาดยาวที่ว่าด้วยเรื่องหงส์[๖๐] ในชาดกเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนราชธรรมโดยตรง แต่ทรงเล่านิทานชาดกเรื่องนี้แล้วสอดแทรกราชธรรม ๑๐ ประการไว้ในบทสนทนาของตัวละครในนิทานชาดก ดังมีเรื่องย่อต่อไปนี้

พญาหงส์ทองชื่อธตรัฐซึ่งเป็นหงส์โพธิสัตว์ติดบ่วงของนายพรานจึงถูกจับตัวไปถวายพระเจ้ากรุงพาราณสี หงส์ผู้เป็นบริวารคู่ใจชื่อสุมุขแม้ตนเองไม่ติดบ่วงก็ไม่ยอมทอดทิ้งนายได้อาสาติดตามนายไปเฝ้าพระราชาด้วยโดยไม่คิดเกรงกลัวภัยที่จะตามมา เมื่อได้เข้าเฝ้าพระราชาในพระราชวัง พญาหงส์ทองโพธิสัตว์ได้สนทนาธรรมกับพระราชา ตอนหนึ่งพญาหงส์ทองทูลถามพระราชาว่า ทรงไม่ประมาทมัวเมาอยู่หรือ ทรงกลัวตายหรือไม่ พระราชตรัสตอบว่า *"เราเห็นว่าอายุในอนาคตยังอีกยาวนาน เราดำรงตนอยู่ในธรรม ๑๐ ประการ*

---

[๖๐] ขุ.ชา. ๒๘/๑๙๙/๗๗.

จึงไม่กลัวตาย เราเห็นกุศลธรรมเหล่านี้ว่ามีอยู่ในตนเอง คือ ***ทาน*** *(การให้)* ***ศีล*** *(ความประพฤติดีงาม)* ***บริจาค*** *(การเสียสละ)* ***อาชชวะ*** *(ความซื่อตรง)* ***มัททวะ*** *(ความอ่อนโยน)* ***ตบะ*** *(ความเพียรเผากิเลส)* ***อักโกธะ*** *(ความไม่โกรธ)* ***อวิหิงสา*** *(ความไม่เบียดเบียน)* ***ขันติ*** *(ความอดทน)* ***อวิโรธนะ*** *(ความไม่คลาดจากธรรม) เมื่อเห็นเช่นนั้น ปีติและโสมนัสไม่ใช่น้อยย่อมเกิดมีแก่เรา”*[๖๑]

นิทานชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า พระราชาในอดีตได้ชื่อว่าเป็นธรรมราชาเพราะทรงประพฤติทศพิธราชธรรม แต่เนื่องจากทศพิธราชธรรมนี้เป็นเรื่องเล่าสอดแทรกอยู่ในนิทานชาดกที่พระอรรถกถาจารย์ผู้อธิบายพระไตรปิฎกได้ขยายความไว้โดยย่อในที่แห่งเดียวคือ อรรถกถามหาหังสชาดก[๖๒] ชาวพุทธในอินเดียและเกาะลังกาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชจึงไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ทศพิธราชธรรมเท่ากับจักรวรรดิวัตรที่มาในจักกวัตติสูตรซึ่งพระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายขยายความไว้อย่างพิสดารในที่หลายแห่ง[๖๓] ทศพิธราชธรรมเพิ่งได้รับความสนใจอย่างจริงจังว่าเป็นธรรมสำหรับให้พระราชานำไปประยุกต์ใช้ในการปกครองบ้านเมืองก็ต่อเมื่อมีการแต่งคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ในดินแดนสุวรรณภูมิก่อนการสถาปนากรุงสุโขทัยไม่นานนัก

เนื่องจากอรรถกถามหาหังสชาดกอธิบายความหมายของทศพิธราชธรรมไว้โดยย่นย่อ จึงขอขยายความทศพิธราชธรรม

---

[๖๑] ขุ.ชา. ๒๘/๒๔๐/๘๖.

[๖๒] ขุ.ชา.อ. ๘/๒๔๐/๒๘๒-๓.

[๖๓] เช่น องฺ.อ. ๒/๑๒๑; ที.ปา.อ. ๓/๕๔.

แต่ละข้อโดยเทียบเคียงกับกุศลกรรมบถ ๑๐ จักรวรรดิวัตร ๕ และราชสังคหวัตถุ ๔ ซึ่งเป็นราชธรรมตามนัยแห่งอรรถกถาจักกวัตติสูตร ดังต่อไปนี้

๑. ทาน (การให้) ธรรมราชาทรงบำเพ็ญทาน ๒ อย่างคือ (๑) อามิสทาน การให้สิ่งของเพื่อสงเคราะห์ประชาชนตามหลักราชสังคหวัตถุข้อ**สัมมาปาสะ** คือการผูกใจประชาชนด้วยมอบทุนทรัพย์เพื่อส่งเสริมอาชีพ และ (๒) ธรรมทาน การให้ธรรมเป็นทานซึ่งรวมถึงวิทยาทาน การให้ความรู้เป็นทาน ดังที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงให้สอนธรรมแก่ประชาชน พระมหาธรรมราชาลิไทยทรงแต่งพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระร่วง เป็นต้น

๒. ศีล (ความประพฤติดีงาม) หมายถึงการรักษาศีล ๕ และศีลอุโบสถ(ศีล ๘) **กุศลกรรมบถ**ที่เป็นการทำความดีทางกายและทางวาจาจัดรวมอยู่ในศีล ๕ นี้ การที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสั่งห้ามฆ่าสัตว์บูชายัญจัดเข้าในเรื่องการรักษาศีลนี้ด้วย

๓. บริจาค (การเสียสละ) หมายถึงการเสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของมหาชน ดังพุทธพจน์ที่ว่า *"ถ้าเห็นว่าจะได้ความสุขที่ยิ่งใหญ่เพราะสละความสุขเล็กน้อย บุคคลควรสละความสุขเล็กน้อยเพื่อความสุขที่ยิ่งใหญ่"*[๖๔]

๔. อาชชวะ (ความซื่อตรง) หมายถึงธรรมราชาทรงมีความซื่อตรงต่อประชาชน และทรงพิพากษาคดีความด้วยความเที่ยงธรรม

---

[๖๔] ขุ. ธ. ๒๕/๓๑/๕๓.

ดังพุทธภาษิตที่ว่า *“บุคคลไม่ชื่อว่าเที่ยงธรรม เพราะเหตุที่ตัดสินคดีโดยความผลุนผลัน ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต วินิจฉัยคดีและสิ่งที่ไม่ใช่คดีทั้งสอง ตัดสินบุคคลคนอื่นโดยความละเอียดลออ โดยธรรมสม่ำเสมอ ผู้นั้น อันธรรมคุ้มครองแล้ว เป็นผู้มีปัญญา เราเรียกว่าผู้เที่ยงธรรม”*[๖๕] บุคคลผู้เที่ยงธรรมเป็นคนที่ปราศจากอคติหรือความลำเอียง ๔ ประการ คือ ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว ธรรมราชาผู้เที่ยงธรรมชื่อว่าปฏิบัติตามจักรวรรดิวัตรข้อที่ว่าด้วย **อธรรมการนิเสธนา** คือการป้องกันและแก้ไขมิให้เรื่องเลวร้ายเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง

๕. มัททวะ (ความอ่อนโยน) หมายถึงปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความอ่อนโยนทั้งทางกายและทางวาจา ชื่อว่ามีราชสังคหวัตถุข้อ**วาชเปยยะ** ความมีวาจาอ่อนหวานน่ารัก นอกจากนี้ยังเป็นการปฏิบัติจักรวรรดิวัตรข้อ**ปริปุจฉา**คือการปรึกษาหารือนักบวชและนักปราชญ์ราชบัณฑิต ธรรมราชาควรเข้าไปปรึกษาหารือกับท่านเหล่านั้นด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน

๖. ตบะ (ความเพียรเผากิเลส) หมายถึงการรักษาศีลอุโบสถทุกวันพระหรือวันธรรมสวนะ และการทำความดีทางใจด้วยปฏิบัติ**กุศลกรรมบถ**สามข้อสุดท้ายและงดเว้นอบายมุขทั้งปวง ดังที่พระเจ้าอโศก

---

[๖๕] ขุ. ธ. ๒๕/๒๙/๔๙.

มหาราชทรงห้ามจัดงานรื่นเริง[๖๖] และห้ามล่าสัตว์เพื่อความสนุกสนาน แต่ให้จัดธรรมยาตราคือเดินทางไปนมัสการสังเวชนียสถาน ๔ ตำบลแทน[๖๗] ในสมัยสุโขทัยก็มีการรับศีลฟังธรรมทุกวันธรรมสวนะ นั่นคือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงสร้างพระแท่นมนังคศิลาไว้กลางดงตาล เพื่อนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงธรรมแก่เจ้านายข้าราชการและประชาชนทุกวันธรรมสวนะ ส่วนในวันธรรมดาพระองค์เสด็จขึ้นประทับบนพระแท่นเพื่อว่าราชการบ้านเมือง

๗. อักโกธะ (ความไม่โกรธ) ท่านหมายถึงเมตตา ความรัก[๖๘] ธรรมราชาทรงรักประชาชนเหมือนพ่อแม่รักลูก ดังที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงประกาศว่า "*ประชาชนทุกคนเป็นลูกของข้าฯ ข้าฯย่อมปรารถนาเพื่อลูกชายหญิงของข้าฯ ว่า ขอเขาทั้งหลายพึงประสบสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุขทั้งที่เป็นไปในโลกนี้และโลกหน้าทุกประการฉันใด ความปรารถนาของข้าฯ ต่อประชาชนทั้งปวงย่อมเป็นฉันนั้นเหมือนกัน*"[๖๙] ความเมตตาย่อมนำไปสู่การดำเนินการตามจักรวรรดิวัตรข้อ**ธรรมิการักขา**คือจัดการรักษาอันชอบธรรมให้แก่ประชาชน

๘. อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) ท่านหมายถึงกรุณาคือความสงสาร[๗๐] ธรรมราชามีความกรุณาจึงหลีกเลี่ยงการเอาชนะด้วยสงคราม

---

[๖๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *จารึกอโศก,* หน้า ๓๖.

[๖๗] เพิ่งอ้าง หน้า ๔๗.

[๖๘] ขุ.ขา.อ. ๘/๒๔๐/๒๘๓.

[๖๙] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *จารึกอโศก,* หน้า ๙๑.

[๗๐] ขุ.ขา.อ. ๘/๒๔๐/๒๘๓.

คือการยกทัพออกไปรุกรานสังหารผลาญชีวิตผู้อื่น ดังที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงยุติสงครามวิชัยและหันไปใช้พระราโชบาย**ธรรมวิชัย** คือการเอาชนะด้วยธรรมซึ่งตรงกับจักรวรรดิวัตรข้อ**ธรรมาธิปไตย**

๙. ขันติ (ความอดทน) หมายถึงทนลำบากอันเนื่องมาจากทุกขเวทนา ทนตรากตรำทำงานหนักติดต่อกันยาวนาน และทนเจ็บใจเมื่อถูกว่าร้ายหรือหมิ่นประมาท ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศว่า *"การที่เป็นเจ้าแผ่นดินไม่ใช่สำหรับมั่งมี ไม่ใช่สำหรับคุมเหงคนเล่นตามชอบใจ มิใช่เกลียดไว้แล้วจะได้แก้เผ็ด มิใช่เป็นผู้สำหรับจะกินนอนสบาย...เป็นเจ้าแผ่นดินสำหรับแต่เป็นคนจน และเป็นคนที่อดกลั้นต่อสุขและทุกข์ อดกลั้นต่อความรักและความชังอันจะเกิดฉิวขึ้นมาในใจหรือมีผู้ยุยง"*[๗๑]

๑๐. อวิโรธนะ (ความไม่คลาดจากธรรม) หมายถึงการใช้ราชธรรมกำกับการใช้พระราชอำนาจให้อยู่ภายในขอบเขตที่พอดีพองาม ธรรมราชาจึงทรงเคารพธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่คือเป็นธรรมาธิปไตยโดยยึดมั่นในหลักนิติธรรมตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์หรือรัฐธรรมนูญในยุคปัจจุบัน ดังพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันที่ว่า *"ขอยืนยันว่า ไม่เคยสั่งการอะไรที่ไม่มีกฎเกณฑ์ของบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ กฎหมาย พระราชบัญญัติต่างๆ ทำถูกต้องตามรัฐธรรมนูญทุกอย่าง...ไม่เคยทำอะไรตามใจชอบ*

---

[๗๑] พระบรมราโชวาทในรัชกาลที่ ๕ พระราชทานสมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ลงวันที่ ๘ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๒

เลย ตั้งแต่เป็นพระมหากษัตริย์ มีรัฐธรรมนูญหลายฉบับแล้วก็ทำมาหลายสิบปี ไม่เคยทำอะไรตามใจชอบ ถ้าทำตามใจชอบ บ้านเมืองล่มจมมานานแล้ว"[๗๒]

สุโขไทยธรรมราชาไม่ใช่เทวราชา

พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์สุโขทัยได้พระนามว่าธรรมราชาซึ่งหมายถึงพระราชาผู้ทรงทศพิธราชธรรมและสถิตมั่นในหลักนิติธรรมตามนัยแห่งคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ กษัตริย์สุโขทัยที่ได้พระนามว่าธรรมราชามี ๔ พระองค์ คือ **พระมหาธรรมราชาลิไทย พระมหาธรรมราชาลือไทย พระมหาธรรมราชาไสลือไทย พระมหาธรรมราชาบรมปาล**[๗๓]

ในช่วงเวลาเดียวกันกับที่พระมหาธรรมราชาลิไทยครองราชย์อยู่ที่กรุงสุโขทัยระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๐ - ๑๙๑๙ นั้น พระเจ้าอู่ทองปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์อู่ทองเสด็จขึ้นครองราชย์ที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.๑๘๙๓ มีพระนามตามที่ปรากฏในพระอัยการลักพาว่า *"สมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีศรีบรมจักรพรรดิราชาธิราช"*[๗๔] ในราชวงศ์อู่ทองซึ่งเป็นราชวงศ์แรกแห่งกรุงศรีอยุธยามีพระมหากษัตริย์ ๓ พระองค์ คือ **สมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีศรีบรมจักรพรรดิราชาธิราช** (พระเจ้าอู่ทอง)

---

[๗๒] พระราชดำรัส ณ พระตำหนักเปี่ยมสุข วังไกลกังวล วันอังคาร ที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๔๙

[๗๓] "ราชวงศ์พระร่วง", *วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี.* ๒๘ มิถุนายน ๒๕๕๗.

[๗๔] กำธร เลี้ยงสัจธรรม (บรรณาธิการ), *กฎหมายตรา ๓ ดวง,* เล่ม ๒, หน้า ๑๑๐.

สมเด็จพระราเมศวร และ**สมเด็จพระรามราชาธิราช** [๗๕] พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ทรงมีคำว่า "**พระราม**"อยู่ในพระนามซึ่งทำให้ดูเหมือนว่าพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาเป็น**เทพอวตาร**ตามหลักศาสนาพราหมณ์อันต่างจากคติเรื่องธรรมราชาแห่งกรุงสุโขทัยในยุคเดียวกัน

คติที่ว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทพอวตารนี้แพร่หลายอยู่ในราชอาณาจักรขอมสมัยนั้นซึ่งตั้งเมืองหลวงอยู่ที่นครธม นั่นคือแนวคิดเรื่องเทวราชาในศาสนาพราหมณ์อันต่างจากแนวคิดเรื่องธรรมราชาในพระพุทธศาสนา คำว่า**เทวราชา**หมายถึงพระราชาผู้เป็นเทพอวตารลงมาเกิดเป็นพระราชาปกครองแผ่นดินในโลกมนุษย์ พระราชาจึงมีฐานะกึ่งเทพกึ่งมนุษย์ เทพที่ว่านี้มีทั้งที่เป็นพระวิษณุหรือพระนารายณ์และพระศิวะตามหลักศาสนาพราหมณ์ [๗๖] เนื่องจากกษัตริย์ขอมนับถือศาสนาพราหมณ์จึงมีคติความเชื่อว่าพระราชาคือเทพผู้อวตารมาปกครองบ้านเมือง ถ้าพระราชาองค์ใดเป็นอวตารของพระวิษณุวิษณุก็มีคำว่าพระรามหรือพระวิษณุอยู่ในพระนามของพระราชาองค์นั้น เช่น พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ผู้สร้างปราสาทนครวัดอันยิ่งใหญ่เพื่อบูชาพระวิษณุได้รับการเฉลิมพระนามว่า "พระเจ้าบรมวิษณุโลก" [๗๗]

---

[๗๕] "ราชวงศ์อู่ทอง." *วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี.* ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๗.

[๗๖] "Devaraja." *Wikipedia, The Free Encyclopedia.* 27 July 2014.

[๗๗] "พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2." *วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี.* ๒๙ เม.ย. ๒๕๕๗.

แม้จะมีคำว่าพระรามผสมอยู่ในพระนามของกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าพระมหากษัตริย์ไทยจะเป็นเทวราชาเหมือนอย่างกษัตริย์ขอม ทั้งนี้เพราะเหตุผลที่ว่า แม้พระมหากษัตริย์ของไทยจะมีคำว่าพระรามรวมอยู่ในพระนามก็ตาม พระองค์ก็ยังคงเป็นธรรมราชาตามคติแห่งพระพุทธศาสนาเพราะทรงเป็นเพียงสมมติเทพไม่ใช่เทพอวตาร

เทพหรือเทวดาในพระพุทธศาสนามี ๓ อย่าง คือ[๗๘]

๑. สมมติเทพ (เทวดาโดยสมมติ) ได้แก่ พระราชา พระราชกุมารและพระราชเทวี

๒. อุปปัตติเทพ (เทวดาโดยกำเนิด) ได้แก่เทวดาในสวรรค์และพรหมในพรหมโลก

๓. วิสุทธิเทพ (เทวดาโดยความบริสุทธิ์) ได้แก่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย

พระมหากษัตริย์ไทยทรงได้รับการสมมติให้เป็นเทพคือเทวดา พระองค์ไม่ใช่อุปปัตติเทพหรือเทวดาที่อวตารคือแบ่งภาคลงมาปกครองโลกมนุษย์ ดังนั้น แม้พระมหากษัตริย์ไทยจะมีคำว่าพระรามผสมอยู่ในพระนามก็เป็นแต่เพียงสมมติเทพเท่านั้น พระองค์ยังคงเป็นธรรมราชาผู้ทรงทศพิธราชธรรมตามคติพระพุทธศาสนาอยู่นั่นเอง ดังจะเห็นได้จากพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่ง

---

[๗๘] ขุ.จู. ๓๐/๒๑๔/๑๑๒.

กรุงศรีอยุธยาซึ่งมีทั้งคำว่าพระรามและทศพิธราชธรรมรวมอยู่ด้วยกันในสร้อยพระนามดังนี้

*"สมเด็จพระเจ้า**รามาธิบดี**บรมไตรโลกนารถ มหามงกุฎเทพยมนุษวิสุทธิสุริยวงษองค์พุทธางกูร บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว **ทรงทศพิธราชธรรม**ถวัลราชประเวณีศรีบรมกษัตราธิราช พระบาท ธ ดำรงภูมิมณฑล สกลสีมาประชาราษฎร์ บรมนาถบพิตร"*[๗๙]

แม้พระนามของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็มีคำว่า "รามาธิบดี" "ทศพิธราชธรรม" และ "ธรรมราชา" รวมกันอยู่ในสร้อยพระนาม ดังต่อไปนี้

*"พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก มหันตเดชดิลก **รามาธิบดี** เทพยปรียามหาราชรวิวงศ์ อสัมภินพงศพีระกษัตร บุรุษรัตนราชนิกโรดม ...จุฬาลงกรณราชวรางกูร มหามกุฎวงศวีรสูรชิษฐ **ราชธรรมทศพิธ**อุต์กฤษฎานิบุณย์ อดุลยฤษฎาภินิหาร ... **สุโขทัยธรรมราชา**... ปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว"*[๘๐]

ข้อนี้หมายความว่าทั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นสมมติเทพและธรรมราชาผู้ทรงทศพิธราชธรรมตามคติทางพระพุทธศาสนา

---

[๗๙] กำธร เลี้ยงสัจธรรม (บรรณาธิการ), *กฎหมายตรา ๓ ดวง*, เล่ม ๑, อ้างแล้ว หน้า ๕๑.

[๘๐] "พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว". *วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี*. ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๗.

บทสรุป

พระราชาตามหลักพระพุทธศาสนาหมายถึงผู้ได้รับการสมมติหรือคัดเลือกให้เป็นผู้ปกครอง ที่เรียกว่าพระมหาสมมติราช คติเรื่องพระมหาสมมติราชนี้ทำให้พระราชาในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เทพอวตารแบบเทวราชา พระมหาสมมติราชผู้เป็นพระราชาพระองค์แรกในโลกคือพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีต่อมาจนสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าของเรา พระราชาทุกพระองค์ไม่ว่าจะเป็นพระโพธิสัตว์หรือไม่ก็ตามล้วนต้องปฏิบัติธรรมเพื่อสร้างความยินดีพอใจแก่ประชาชนผู้ใต้ปกครองสมกับตำแหน่งราชาที่แปลว่าผู้ทำให้ประชาชนยินดีพอใจ เมื่อพระราชาปฏิบัติธรรมจึงได้ชื่อว่าเป็นธรรมราชา

คำว่า**ธรรมราชา**หมายถึง (๑) **ธรรมิกราช**คือพระราชาผู้ประพฤติธรรมเพื่อสร้างความยินดีพอใจแก่ประชาชน และ(๒) **ธรรมาธิปไตย**คือผู้ถือธรรมเป็นใหญ่และใช้ราชธรรมกำกับการใช้พระราชอำนาจ

ในความหมายแรก ธรรมราชาทรงถือว่ายศและอำนาจไม่ได้มีไว้เพื่อ**อัตตหิตสมบัติ**คือสำหรับสร้างความยิ่งใหญ่และประโยชน์สุขส่วนพระองค์เท่านั้น แต่ยศและอำนาจมีไว้เพื่อ**ปรหิตปฏิบัติ**คือเป็นเครื่องมือสำหรับสร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชนจำนวนมาก ธรรมราชายอมรับว่าการสงเคราะห์ประชาชนเป็นธรรมคือหน้าที่ของพระองค์ ดังนั้น ธรรมราชาผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายจึงถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องผูกใจประชาชนด้วยราชสังคหวัตถุ จักรวรรดิวัตรและทศพิธราชธรรม

ในความหมายที่ ๒ ธรรมราชาทรงเป็นธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพธรรม อาศัยราชธรรมกำกับการใช้พระราชอำนาจให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะควร เพราะมีธรรมกำกับตลอดเวลา ธรรมราชาจึงไม่กลายเป็นทรราชผู้ใช้อำนาจเป็นธรรม พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นต้นแบบของธรรมราชาผู้หันมาใช้นโยบายธรรมวิชัยแทนสงครามวิชัย พระมหาธรรมราชาลิไทยเป็นกษัตริย์ผู้ทรงศีล ทรงธรรมประพฤติธรรมตามหลักทศพิธราชธรรมและหลักนิติธรรมในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์

พระปฐมบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลปัจจุบันเนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ ที่ว่า *"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"* นับเป็นการประกาศอย่างเป็นทางการครั้งแรกว่าพระองค์จะทรงทำหน้าที่ของธรรมราชาด้วยการประพฤติทศพิธราชธรรมเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวไทยและด้วยการดำเนินตามหลักนิติธรรมในรัฐธรรมนูญ ตลอดเวลากว่า ๖๐ ปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลปัจจุบันได้ทรงงานหนักเพื่อประโยชน์สุขแห่งพสกนิกร พระองค์จึงทรงเป็นพ่อหลวงของปวงชนชาวไทยและทรงเป็นแบบอย่างแห่งธรรมราชายุคปัจจุบันที่ทรงใช้นโยบายธรรมวิชัยในรูปแบบของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริกว่า ๔,๐๐๐ โครงการเพื่อเอาชนะความทุกข์ยากของประชาชนชาวไทย

"แนวคิดเรื่องธรรมราชาในพระพุทธศาสนามีพัฒนาการมาโดยลำดับ
เริ่มตั้งแต่จักกวัตติสูตรในพระไตรปิฎก
กำหนดให้ธรรมราชาต้องเป็นธรรมาธิปไตยและปฏิบัติธรรม
คือกุศลกรรมบถ จักรวรรดิวัตรและราชสังคหวัตถุ
ต่อมาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช
ธรรมราชาคือพระราชาผู้ใช้นโยบายธรรมวิชัย
และปฏิบัติธรรมตามแนวจักรวัตติสูตร
ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา
ธรรมราชาหมายถึงพระราชาผู้ทรงทศพิธราชธรรม
และดำรงมั่นอยู่ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์
ในสมัยปัจจุบัน ธรรมราชาหมายถึงพระราชาผู้ทรงทศพิธราชธรรม
และยึดมั่นหลักนิติธรรมตามรัฐธรรมนูญ"

(พระพรหมบัณฑิต)